

Ađaođlu Külliyatı : 1

B E N N E Y İ M

AHMET AĐAOĐLU

İSTANBUL

1939

Aġaoġlu Külliyatı : 1

*çok mhterem smail Hakk
Beyferdiye*

*73-1-942
S. Aġaoġlu*

BEN NEYİM

AHMET AġAOĖLU

Gift of Prof. Howard A. Reed,
to the
Bilkent University Library

İSTANBUL
1939

Library

PL

243

A3112

B45

1939

B079415

Önsöz

22 mayıs 1939

Büyük ölümümüzün birçok gazetelerde, mecmualarda dağınık bir şekilde çıkmış bulunan seri halindeki makalelerini bir araya toplamayı, henüz neşredilmemiş etütlerini Türk fikir âlemine takdim etmeyi kendimiz için mukaddes bir vazife saydık. Bu vazifeye Cumhuriyet gazetesinde seri makaleler halinde neşredilmiş (Ben neyim) ve (Tanrı dağında) namındaki yazılarını bir kitab şekline sokmakla başlıyoruz.

(Ben neyim) 5 eylül 1936 da çıkmaya başlamış, beş makaleden sonra, 19 ikincikânun 939 tarihine kadar bu yazılara devam edilememiştir. Bu tarihte (Bir zamanlar Cumhuriyette «Ben neyim» adı altında yazılar yazmaya başlamıştım. Dostlarımla ve karilerin teşviki ile o yazılara yeniden devam ediyorum.) mukaddemesi ile dört makale daha neşredilmiştir. Bu kere kitaba henüz hiç çıkmamış bulunan son üç makale de ilâve olunarak eser tamamlanmıştır.

(Tanrı dağında) adlı seri makalelerin hepsi 2 ikincikânun 1939 tarihinden itibaren Cumhuriyet gazetesinde çıkmıştır.

Çocukları

BEN NEYİM ?

BEN NEYİM ?

I

Bir müddettenberi bende garib ve müz'ic bir ihtiyaç doğmuştur: Kendi kendimi müşahede altına almak! Kendimi olduğum gibi görmek ve gördüğüm gibi meydana koymak!

Hiç şüphe etmiyorum ki bu satırları okuyanlar gülecekler ve kendi kendilerine:

«— Bu nasıl adam? Ömrünün sonuna gelmiş! Hâlâ kendisini bilmiyor: Bu ne kadar şuursuzluk!» diyecekler.

Evet! İtiraf ederim ki ben kendimi bilmiyorum! Siz kendinizi biliyor muydunuz? O halde ne mutlu size!

İşte ben kendimi öğrenmeğe koyuldum; ve sizi temin ederim ki bu pek te kolay ve bilhassa hoş bir iş değildir!

Metodum pek basitti: Ben içimle dışımı karşı karşıya getirerek kendi başlarına bıraktım ve benim işim yalnız bütün gördüklerimi ve işittiklerimi olduğu gibi kaydetmekten ibaret kaldı!

Fakat ilk defa beni bir dehşet aldı ve derin bir nefretle gözlerimi yumdum.

«— Aman ben bu muymuşum?» diye haykıracağım geldi ve meşhur bir Fransız şairinin şu sözlerini hatırladım:

«— Ey kadirimutlak! Bana kendi içimi nefret etmesizin görmek kuddretini bahşet!»

Evet! Gökten bir dayak olmazsa bu manzaraya tahammül edilemez!

Düşününüz! Baştanbaşa birbirini inkâr ve reddeden karmakarışık tezadlar, gündüzle gece, akla kara arasında benzeyiş, benim içimle dışım arasındaki benzeyişten daha çok! Zâhirim bâtınım kızgın ve küskün, bâtınım zâhirime lânet okuyor!

Demek ben, benim benliğim buymuş, bu yanyana gelmez, birbirini inkâr eder, birbirinden öğrenen tezadlar imiş, öyle mi? O halde ben ne garib, ne acayib bir yaratılmışım! Acaba siz de mi böylesiniz, öte beriki de böyle midirler? O halde onlar da ne acayib şeylermiş!

Bu suretle benim benliğim âdeta vaziyet ve zaviyeye göre muhtelif ve mütezed tablolar, renkler, manzaralar gösteren bir kalidiskop gibi birşeydir!

Fakat ben kalidiskopu uzun müddet tetkik ettim ve nihayet keşfettim ki onun tâbi olduğu değişmez bir kaide vardır; ve bu kaide şudur: Umumiyetle nazariye, tasavvur, lâf ve söz dairesi içinde kaldığım müddetçe benim benliğimi içim temsil eder; fakat hareket ve fiiliyat sahasına geçti mi zâhirim derhal yularları eline alır ve ötekine kat'î emirler verir: «Artık sıra benimdir, sen sus!» der, ve meydana da atını serbestçe oynatır!

Onun içindir ki benim söz âlemimle, iş âlemim, tasavvur faaliyetimle, tahakkuk fiiliyatım arasında pek derin farklar olur, birbirine benzemezler, birbirini inkâr ederler ve uzaktan bakanlar da beni «mütelevvin», «mütehavvil», «seciyesiz» ve ilh. kelimelerle tarif ederler. Halbuki benim burada hiç bir suçum, kabahatim yoktur; bunlar hep içimle dışım arasındaki tezadlardan geliyor!

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse benim içim çok iyi tabiatli, hoş niyetli, iyilik seven, başkaları için hayır isteyen, kahramanlığa âşık, sadakate, doğruluğa meftun bir varlıktır; işte bunun içindir ki ben lâf ve tasavvur âleminde kahramanlıktan, doğruluğa bağlılıktan, vatandaşlara karşı hayır işlemekten hararetle, heyecanla söyler ve yaza-

rım ve sizi temin ederim ki bütün bunları yaparken ben çok samimiyim! Fakat ne yapayım ki fiilyat ve ameliyata geçerken içim beni bırakıyor ve yerini dışıma veriyor. Beriki ise zemin ve zamana uyarak amelî ve hesabî hareket ettiğinden beni de arkasından sürüklüyor! Ve bakıyosun ki sabahleyin aleyhinde söylediğim bir işi öğleden sonra büyük bir imanla yapmaktayım! İmanı mahsus diyorum. Çünkü hakikaten dışım bu gibi vaziyetlerde tam bir mümin olmağı da biliyor!

Bu haller beni garib vaziyetler karşısında bulunduruyor: Meselâ Ali Kemal zamanlarında amelî ve hesabî düşünen dışım beni Ali Kemalle anlaşmağa, gazetesinde makale yazmağa ve inanmadığım Kurtuluş Savaşına karşı vaziyet almağa götürmüştü! Bu kere ise halka hitaben verdiğim çok talâkatli, çok heyecanlı bir nutkumda Ali Kemalden, zamanından ve Kurtuluş hareketlerine inanmayanlardan nefretle bahsetmişim! Konferansın nihayetinde ihtiyarca birisi yanıma yaklaştı, beni bir tarafa alarak çok zarif ve ince bir sesle: «Oğlum! Ben Ali Kemalın akrabasındanım; geçen gün kâğıtlarını karıştırıyordum, elime sizin kendisine yazdığınız ve kendisine hürmetinizden, sadakatinizden hararetle bahsederek fikirlerinin birer hakikat olduğunu söyledğiniz mektubu aldım ve bugün buraya sırf size iade etmek için geldim. Alınız da bundan sonra kendisine daha emniyetle küfrediniz!» dedi ve uzaklaştı.

Ah! Üzerime bir yıldırım inmiş olsaydı daha hafif olurdu. Maamafih mektubu elimin içinde sıktım ve bir define gibi saklamağa baktım!

Fakat iş yalnız Ali Kemalle ve gazetesile de bitmiyor: Bu dışım yok mu? Lânet olsun ona! Amelî ve hesabî düşünüyorum diye beni nerelere sürüklememiştir! Ve en acısı şudur ki bu haller beni gece uykusundan da mahrum etti. Gece yatağa girip ben, dışım ve içim yalnız ve başbaşa kaldım mı bu kere de içimin dışımla alayı, istihzası, si-

temi başlar. Meselâ geçen gece bir kavga yaptılar ki sabaha kadar gözlerimi yummadım. İçim dışıma diyor ki: «Sen ne utanmaz, ne hayasız şeysin! Nereden uydurdun o âlimlerin isimlerini? Hiç Almanyada o isimde âlim var mı?»

Dışım derhal ayağa sıçrılarak derin bir hiddetle dışıma hitaben: «Sen de orada değil miydin? Neden beni tekzib etmedin? Neden bu yorgan altındaki cesareti orada göstermedin?»

Dışım haklı idi. İçim hep bu gibi hususî ve mahrem yerlerde kahraman oluyor; kalabalıkta hep sınıyor, sönüyor, susuyor. Öteki ne kadar hayasız ise beriki de o kadar korkaktır!

II

Dikkat ettim, gördüm ki dışımla içim arasındaki bütün tezadların bir tek kaynağı vardır: Egoizm! Dışımın en canlı seciyesi hotkâmlıktır, kendi nefsinin ve faydasının herşeyin fevkine koymaktır! Ana illet budur, bütün diğer tezadlar bundan doğar.

Hakikatte benim içim çok yüksek, asil, necib, insanî duygularla doludur: İnsaniyet, hak, vatan ve vatandaş uğurlarında mal ve nefis fedakârlığı onun en çok sevdiği emellerdir. Mazlumun imdadına yetişmek, zâlimi yerlere sermek, onun perestiş ettiği kahramanlıklardır! Hiç bu hususlara dair onun yazdığı yazıları, söylediği nutukları okudunuz mu? O ne heyecan ve hararet, o ne talâkat, o ne bulunmaz teşbihler; o ne canlı ve ünlü istiareler!

Rica ederim! Aşksız, sevgisiz bu kadar heyecan duymak imkânı var mıdır? Hiç şüphe yoktur ki, benim içim kuvvetli bir altruizm (gayrendişlik) aşkı taşımaktadır ve yüksek emeller uğrunda her türlü fedakârlık ihtiyar ede-

cek kabiliyettedir. Fakat ne çare ki karşısında dimdik duran dışım tam bunun aksinedir. İş yazıdan ve hitabetten fiiliyata döküldüğü dakikada, içim sümüklüböcek gibi kınına çekilip kayboluyor ve yerini hesaplı, amelî düşünen dışıma veriyor. İşte benim hayatımın trajedileri ve daha doğrusu komedileri o zaman başlıyor! Ah bu tezadlar! Bu tezadlar! Meselâ geçen gün bir yerde vatandaşlık ve hemşerilik vazifelerinden bahsediyordum. Lisanımın anlaşılıyor ki talâkatine uyarak fazla ileri gitmişim ve «muhtaç bir vatandaşımın ihtiyacını gidermek, onun halinin düzelmesine çalışmak, en iptidaî bir borcdur ve bu borcu da ödemeyenler kendilerine nasıl insan diyebilirler!» demişim. Çok alkışlandım ve memnun memnun evime gitmekte idim. Yolda birisi bana yaklaştı ve elime bir kâğıt parçası verip çekildi. Kâğıdı okudum, içime lânet ettim. Kâğıtta şu yazı vardı: «Sayın bay! Çok iyi söylediniz, talâkat ancak bu kadar olur. Allah razı olsun. Fakat neden başkalarına tavsiye ettiğinizi kendiniz yapmıyorsunuz? Yapmıyorsunuz değil, tam aksine yapıyorsunuz! Daha iki gün evvel zavallı dul kadının oğlunu mahrum ettirdiniz ve yerine kendi oğlunuzu mektebe leylî meccanî kabul ettirdiniz!» İtham doğruydu, teessürümün derecesini anlatamam. Fakat kabahat bende değil, o melûun dışımdadır! Bu dul kadının oğlunu işitir işitmez kendi oğlumun namzedliğini kaldırmak istedim, fakat o mel'un dışım yok mu, hemen bir melânet heykeli gibi karşıma dikilerek «burası şiir ve nazariyat sahası değildir. Amelî iş alanıdır, çekil oradan!» dedi, beni kovdu ve zavallı yetim çocuğu mahrum bıraktı!

Gün geçmez ki başımda böyle bir trajedi ve komedi macerası geçmesin! Benim çektiğim ıstırap yanında tantâl utansın! Bana «Siyam ikizleri» adı vermişlerdir ve hakikaten öyledir! Benim iki yüzüm vardır: Birisi Egoizm, öteki de Altruizm. Fakat eyvah ki ben yalnız istekte, arzu meylinde, lâfî güzafta altruiztim! Şimdiye kadar benden altru-

izme delâlet edecek bir tek hareket çıkmamıştır. Egoizm ise bütün hareketlerim! Dışım fayda ve menfaat olmıyan yere bir tek adım attırmaz.

Meselâ sizi temin ederim ki ben içimden çok samimî ve çok hararetli milliyetperverim; Türkün yükselmesi için çalışmağı, onun izzetinefsini, şerefini, hakkını, hürriyetini müdafaa için kendimi tehlikeye atmağı seve seve kabul ederim. Hele fakir ve aç Türk gördüm mü hiç dayanamam. İsterim ki varımı yoğumu vereyim! Fakat bu pis dışım yok mu? Bana meydan vermiyor, her daima önüme çıkıyor, engel oluyor. Meselâ geçen gün evimizin balkonundan bakıyordum. Sokakta birisini dövüyorlardı. Halk toplanmış, uzaktan seyrediyor, meydanda polis te yok! Hemen dışarıya fırlamak istedim. Fakat dışım gene önüme dikildi:

— Nereye?

— Dövüleni kurtarmağa...

— Kavga edenleri tanıdın mı?

— Ne olursa olsun! Gitmek borumdur.

— Haydi oradan! Borcu imiş! Don Kişot! Kendisine borç bulmuş. Neden senin borcun da başkalarının değildir?

— Efendim! Benim, senin, başkalarının ve herkesin borcudur!

— Hayır! Benim hiç te borcum değildir! Benim birinci borcum kendimi dövürmemektir! Herkes te benim gibi yapsın, kimsenin kimseye borcu kalmaz!

Ben kızdım, hiddetli bir tavırla:

— Efendim dövülenini kurtarmazsın, açını doyurmazsın, hastasına bakmazsın, mazlumu himaye etmezsin, hulaşa yapmazsın, etmezsin, ve sonra da milliyetperverlik iddiasında bulunursun, değil mi?

— Evet, etmezsin, yapmazsın ve pekâlâ milliyetperver olursun! Çünkü asıl milliyetperverlik bunların hiç birisine muhtaç olmamaklıktır! Yoksa her dövülen, her aç, muhtaç, cahil, hakkına tecavüz edilen Türkün yardımına sen

mi koşacaksın? Hangi birisine yetişirsin? Sonra babalardan kalma bu darbimeseli hiç unutma: «Eller için ağlıyan gözler kör olur!»

Fakat dışımın bu kadar egoist ve hotkâm olması nereden geliyor? İşte asıl tetkik edilecek nokta...

III

Egoist dışımın altruist içime faik ve galib olduğunu ve beni de arkasınca sürüklediğinin esbabını araştıracağımı vadetmişim. Araştırdım ve buldum.

Gördüm ki bu amil yani -egoizm ve altruizm- insanda sonradan husule gelmiş hususiyetler değildir. Bunlar «biologique» yani, ta ezelden varlıkla beraber doğan amiller imiş. Hattâ daha ileri giderek hayvanlarda mevcut olduklarını gördüm: İki köpeğin bir kemik için kavga etmeleri -egoizm hâdisesi olduğu gibi- bunların birlikte birbirini başkalarına karşı müdafaa etmeleri de altruizm hâdisesidir. Hulâsa canlı kâinat bu iki esas üzerine tekevvün eylemiştir. Fakat varlıklar tekâmül ettikçe altruizm hassası egoizm üzerine galebe çalıyor. Hattâ hayvan neveleri yükseldikçe mütekabil fedakârlık ve tesanüd gibi altruizm alâmetleri kuvvetleşmektedir. Aksine olarak altruizm hassası az olan hayvan neveleri değişmektedir: Bunun en canlı sübutu yırtıcı hayvanlarla meselâ aslan ve kaplan gibi hayvanlarla ehlî memeli hayvanlar arasında bir mukayesedir.

Fakat hayvanlar arasında bu iki amil daima insiyak halinde kalmaktadır. İnsanda ise bunlar bir zaman geliyor ki şuur sahasına geçiyor ve tecrübelerden istifade etmeği ve müşahedelerinden netice almağı bilen insan altruizm insiyakının içtimaî yaşayışta çok mühim bir amil olduğunu anlayarak ondan azamî faydalar temin etmek çarelerini

düşünmeğe başlamıştır. Şöyle ki, bu yolda muvaffak olan muhitlerle olmıyan muhitler arasında kuvvetli ve derin farklar hasıl olmuştur. Şöyle ki, altruizm insiyakı açıldıkça cemaatler de guvvetleşiyor, tersine olarak egoizm fazla geldiği yerlerde cemaatler de aşağı doğru yuvarlanıyor.

Bunun en canlı delillerini Doğu ve Batı cemaatlerini yanyana getirerek mukayese ettiğimiz vakit buluruz.

Batı cemaatlerinin Doğu cemaatlerinden kuvvetli oldukları müsellemidir. Şimdi bunları bir de altruizm bakımından yanyana getiriniz. Batıda altruizm öyle şekiller almıştır ki Doğunun hatır ve hayaline bile gelmemiştir. Doğuda -bazan bir ferd milyonlarca insanlar arasında yaşadığı halde- Afrikanın çöllerinde bulunuyormuş gibi tek başına bırakılır. Hasta ise hastalığını, aç ise açlığını, meskensizse meskensizliğini ve ilâahirihi kimse düşünmez, üzerine almaz. Hele yoksul ve işsiz ihtiyarları barındırmak, alilleri düşünmek kimsenin aklına bile gelmez. Batıda böyle değildir. Herkes düşünülmüş ve neticede unutulmuş kimse kalmamıştır. Batı cemaatleri bütün bunları yaparken vatandaşların izzetinefislerini rencide ve tahkir eden merhamet şeklinde değil, onlara karşı bir vazife ve borc tarzında yapar. Daha ileri gidiniz. Batıda herkes, herkesin hakkının, şerefının, izzetinin kefil ve zamini kesilir. Bu alanlarda zayıfın yardımına koşmak, kuvvetliye ve mütecavize karşı gelmek vatandaşlık vazifesi addedilir. Doğuda ise herkes «Aman! Bana ne?» «İşim yoktur da başımı belâya mı sokacağım» diye derhal kını içine çekilir.

Şark için pek şerefsiz olan bu mukayeseyi istediğin kadar uzatmak kabildir. Fakat bizim maksadımız bu değildir. Biz bu halin şarklılarda ve ezcümle bende, benim dışımda nerden geldiğini tayin etmektir. Tezimiz, şark tarihinde mündemic egoizmle altruizm arasındaki muvazenenin garbde altruizm lehine ve şarkta ise egoizm lehine

bu kadar bozulmuş olmasının sebebini göstermekten ibarettir.

Bu alan üzerinde yaptığım araştırmalarımın sonunda bulduğum sebepler şunlardır: (1) Aile ve ailede kadının vaziyeti, (2) Mekteb ve edebiyatın tesirleri, (3) Çok uzun süren anarşik bir istibdadın tesiri.

Şarktaki egoizm taşkınlığının bu kaynaklarının ayrı ayrı tetkik ve tahlillerini başka bir zamana bırakalım. Şimdilik bir vak'a olmak üzere kaydedelim ki bende olduğu gibi hemen her şarklıda da alturizm insiyakının zayıflamasına ve egoizmin taşkın bir kuvvet olmasına bunlar sebep olmuştur.

Şimdi bendeki egoizmin ne gibi şekiller aldığını tasavvur etmeden evvel bana mahsus bir hal üzerinde dahi durmak isterim. Ben kendimin herşeyi yapar ve herşeyi becerir kabiliyette olduğuma kaniim. Vakıâ etrafıma bakıyorum. Herkesin de kendi hakkında aynı kanaatte olduğunu biliyorum. Acaba şarkın her tarafına dev aynaları mı dikilmiş? Fakat ben iddiamı filen de ispat etmişimdir. Ben hayatımda neler olmadım ki? Şair, muharrir, muallim, profesör, vali, müsteşar, banka müdürü, sefir, tüccar, mebus, hulâsa bana teklif edilen her hizmeti kabul ettim ve boş gördüğüm her işi de üzerime almağa hazır olduğumu bildirdim. Ve utanmadan diyebilirim ki, üzerime aldığım her işi muvaffakiyetle becerdim ve yahud başkalarından fena görmedim. Birçok vilâyetlerin refah ve emniyetini ben temin ettim. Bildiğiniz ilim evine bugünkü revnakını ben verdim. Bankada bulunduğum müddetçe devletin kredisini ve halkın itimadını temine muvaffak oldum. Hulâsa diyebilirim ki nereye gittimse azamî muvaffakiyete nail oldum. Fakat maatteessüf benim bu muvaffakiyetlerimi çekemiyenler çok oldu. Vakıâ egoizm olan yerlerde kıskançlığın da kuvvetli olması pek tabiidir. Fakat artık benim gibi afaki nurlandırmış bir insanın hakkı da tes-

lim olunmalıdır.. Neyse bunları geçelim de gelelim egoizmin bende aldığı şekillere!

Bu şekillerden her dakika üzerimde hâkim olan birisi geniş ve müreffeh yaşamak hırsıdır. Zengin elbiselere, şık apartımanlara, koşulara, balolara, barlara meftunum ve her yerde birinci gözükmek isterim! Çok para sarfetmediğim gün kendimi bedbaht addederim, muztarıp olurum, uykum kaçır. Bazan içimde uyanan altruizm saiki bana sitem eder, bu kadar beyhude masraf yerine bir iki fakir mektep çocuğuna yardım etmemi, maziyi hatırlamamı acı bir lisanla söyler. Fakat dışım derhal karşıma dikilir ve mâni olur!

IV

Evvelce de işaret olunduğu gibi hesablı ve muvazeneli egoizmle altruizm yaşayışın açılması ve genişlemesi için tabiatın kendisinin vazettiği esaslardır. Birisi yani kendini sevmek (egoizm) ferdin muhafaza ve açılmasını, kincisi de yani başkasını sevmek (altruizm) nev'in muhafaza ve açılmasını temineder. Toplu yaşayan her hayvan cinsinde bu insiyaklar kendi kendine hareket ederler, haricden gelen bir iradeye tâbi değildirler. Halbuki insanda şuurlaşan tabiat bu insiyakları idare ve terbiye etmeğe, onlardan birisinin diğeri hesabına kuvvetleşmesini temin eylemeğe başlar. Bende ki egoizmin kaynaklarını araştırırken dikkat ettim ve gördüm ki altruizmi teşvik ve tercih eden muhitlerde hem ferd ve hem cins gittikçe açılıyor, kuvvetleşiyor, yükseliyorlar. Tersine olarak hareket eden muhitlerde ise nihayet ilânihaye her ikisi aynı nisbette zayıflıyor, siliniyor, parçalanıyor.

Altruizm -yani başkasını sevmek- başkası için kendi hırslarını, tamalarını, iştihalarını, bazan kendi menfaatle-

rini ve hattâ bazan da kendi nefsinı feda etmek demektir. Bütün beşer tarihi gösteriyor ki ferdlerinde bu meyli açmağa ve kuvvetleştirmeye itina etmiş olan muhitler diğerlerinden kuvvetli olmuşlardır.

Eski zamanlarda Yunan ve Roma muhitlerinin bu kadar canlılık ve ihtişam kesbedebilmelerinin yegâne sırrı budur. Bilâhare bu iki muhiti kendisi için örnek ittihaz ederek aynı yolda yürümüş olan Avrupanın Asya ve Afrika karşı gösterdiği azametın gene yegâne sırrı budur. Terbiye usulünde hangi muhit bu ideali ençok tahakkuk ettirmeye muvaffak olmuşsa o muhit en yüksek inkişafa mazhar olmuştur.

Terbiyeden bahsederken bu mefhumu en geniş manada almalıdır, insan ruhunun üzerine tesir yapan bütün amilleri hesaba katmalıdır. Aile, mekteb, edebiyat, güzel san'atlar, fikrî ve hissî cereyanlar hep bunun içine girer.

Bendeki egoizmin kaynaklarını ararken eyvah gördüm ki benim üzerimden ağır bir tarihin müthiş bir silindiri geçmiş ve benim benliğimi hurdehaş ettiği gibi muhiti de hakikî açılma ve yükselme imkânlarından mahrum kılmıştır. Hattâ bendeki egoizmi bile dışarı taşmak ve yayılmak tarzında değil, kendi kını içine girerek küçülmek, büzölmek, silinmek şekline sokmuştur.

Geçen gün aziz Nurullah Atac beni ziyarete gelmişti: «Senin gibi hasta olanlar için arasıra Montaigne gibi muharrirleri okumak biraz dinlenmek demek olur. Montaignenin son tab'ını edindim, getireyim.» dedi.

Getirdi. 1533 senesile 1592 senesi arasında yani takriben dört yüz sene evvel yaşamış olan bu muharririn eseri o zamandan bugüne kadar beş kere Onaltıncı asırda, iki kere Onyedinci asırda, bir kere Onsekizinci asırda, dört kere Ondokuzuncu asırda ve dört kere de Yirminci asrın sülüsünde tabı ve neşrolunmuştur. En son tab'ı bir cild-

den ibaret olarak altı liraya satılmaktadır ve hemen satılıp bitmiştir.

Şimdi kendisi de aristokrat ve saraya yakın bir adam olan bu muharririn ne gibi fikirler ve hisler telkin ettiğine gelelim: Meşhur Roma İmparatoru Sezardan bahsederken ikbalculuğun bu adamın ruhunda en galip ve hâkim amel olduğunu kaydettikten sonra diyor ki: «Bu ihtiras esasında liberal olan bu adamı hırsızlığa, menafii âmmeyi suiistimal etmeğe sevketti. Çünkü etrafa saçmak ve israfa bulunmak ihtiyacını bununla tatmin edebilirdi. Aynı ihtiras ona bu pis ve adaletten uzak sözleri söylettirdi:

«Dünyanın en fena ve pespaye adamlarını bile benim yükselmeme sadakatle hizmet ettikleri takdirde en değerli insanlar kadar terfi ve tâziz ederim (!)» Bu ihtiras onu o kadar serbest etti ki kendi hemşirelerinin huzurunda bile büyük Roma Cumhuriyetinden yalnız şekilsiz ve cansız bir nam bıraktırdığını ve sözlerinin bundan sonra kanun yerini tuttuğunu söyledi ve yanına gelen âyan meclisini oturarak kabul etti, ve kendisinin te'liye edilmesine, huzurunda bile onu takdis eden ayinler yapılmasına tahammül etti. Hulâsa benim akideme göre onda mevcut olan dünyanın en güzel en zengin tabiatini bu hırsı yalnız başına mahvetti ve onun hatırasını yüksek insanlar indinde ebedî bir nefrete mahkûm eyledi. Çünkü o kendi şöhretini memleketinin harabisinde ve dünyanın hiçbir zaman göremeyeceği en kuvvetli ve en müreffeh bir işti-mâ teşekkülün yıkılışında aradı!»

Düşününüz ki bu fikir ve hisleri Montaigne etrafına Onaltıncı asrın iptidalarında saçıyordu. Yalnız o zaman değil, iki üç asır sonraları bile bizim hangi muharririmizde bu gibi fikirlere tesadüf edilebilir?

Fikir sahasında böyle olduğu gibi güzel san'atlar, din, edebiyat sahalarında da öyledir: Rönesans bütün kanadlarını açmış ve o hızile ilerilemektedir. Her taraftan ruh-

lara yeni telkinler ve bilhassa altruizm nümuneleri saçılmaktadır. Almanya'da Luterler, Fransa'da Calvinler dinin resmî makamlarına ve bu makamların taşıdıkları kör taassuba, riyaya karşı isyan ederek bütün Avrupayı baştanbaşa sarmışlardır. Birçokları hakikat diye telâkki ettikleri esaslar uğrunda mal ve can feda etmekten çekinmiyorlar. Savanarolların bütün vasıf ve dikkatlerine rağmen Rafaellerin, Leonardo de Vincilerin ruhları ihtiyar olunan fedakârlıklar sayesinde ilerlemektedir. Edebiyat, örneğini kadîm Yunanistandan aldığı gibi mevzularını bile oradan getiriyor. Sarayın etrafına toplanmış olan şairler ve nasirler -sarayı okşamakla beraber- eserlerinde hep fikir ve his yolunda kendilerini feda edenleri, kahraman olarak almaktadırlar. Hulâsa Avrupa terbiyesinde pek yakın bir zamanda Katonlar, Brütüsler, Sokratlar ve saireler birer ideal olarak kabul edilecekler ve bir sıra batınlar bu altruizm idealinin tesirleri altında terbiye olunacaklardır.

Fakat bana gelince eyvah ki mazimde bu hususa dair buna benzer hiç bir şey göremiyorum. Bilâkis hep menfi amiller müşahede etmekteyim. Hiç bir nizam ve intizam tanımayan serseri ve sarsak bir istibdat benim benliğimi de kendisi gibi serseri ve sarsak yapmıştır. Dinde imdâma yetişecek hiç bir misal eser bulamadım. Hep kör taassup ve riya! Edebiyat ta son zamanlara kadar beni kendi kınım içine sokulmak ve kendimden başkasını düşünmek yoluna götürmüştür. Hulâsa etraftan gelen her şey beni sırf nefsimi düşünmeğe sevkeylemiştir. Bu suretle bende tabiat tarafından konulmuş olan altruizm insiyakı gitgide inkişaf değil, inhidam görmüştür. Bu insiyak kullanılmadığından körleşmiştir. Aksine olarak egoizm azamî derecede açılmış ve bir hastalık halini almıştır. Bu hastalıklar benim için olduğu kadar içinde yaşadığım topluluk için de zararlıdır. Ben bu hastalıklarımı birer birer dökeceğim ki, mütehasıslar üzerinde işlesinler ve beni, top-

luluğu onlardan kurtarmağa çalışsınlar.

V

Egoizmin bende doğurduğu başlıca illetlerden birisi dalkavukluktur. Halbuki benim içim hiç bir şeyden dalkavukluk kadar iğrenmez. Onun nazarında dalkavukluğun bir yüzü de yaltaklıktır, yaltaklık ise ona göre köpekliğin ta kendisidir! Fakat nedendir ki, içim böyle düşündüğü ve duyduğu halde ben gene dalkavuğum!

İşte bir sual ki, beni her zaman düşündürüyor ve fakat bir türlü hallolunmuyor. Sizi temin ederim ki, yaptığım her dalkavukluktan sonra derinden pişman olur, kendi kendimi şiddetle muaheze ederim ve artık onu bir daha yapmıyacağıma bütün mukaddesatımla yemin ederim. Fakat ilk fırsatta gene yaparım, hanis olurum. Ah o zamanlar beni tekbaşımaya olarak görmelisiniz. Kendi kendimi nekadar tahkir ve tazib ederim, ne ağır sözler söylerim: «Be adam! Sende hiç izzetinefis, şeref, kendi kendine hürmet hissi kalmadı mı? O ne uydurmalarıdır ki icad ettin. Görmüyor muydun? Sen söyledikçe, herkesin gözü sende, dudakları açık, kaşları oynaktı? Hitab ettiğin adamın bile gözleri gülüyor, ve sen uydurmalarında devam ettikçe onun sana bakışındaki istihza artıyor, ve nihayet ince bir nefret şeklinde kapanıyordu. Fakat sen gene mukaddes bir iş yapıyor gibi kendinden geçmiş bir halde hararetle devam ediyordum. Anlaşıyor ki sende hayâ kabiliyeti bile silinmiştir ve sahibini gördüğü zaman kuyruğunu sallamak ihtiyacını duyan bir köpeğin hali hasıl olmuştur.»

İşte her dalkavuktan sonra içimin dışıma hitaben savurduğu tahkirlerin en hafifi! Fakat dışım bütün bu

tahrikleri sabır ve tahammülle dinler ve ses çıkarmaz! Fakat ilk fırsatta gene atılır, gene beni sürükler.

Bazan ben kendi kendimden nefret ederim, dışımın ihtiraslarına bu kadar esir olduğumdan dolayı kendimi tel'in ederim. Dışım güler ve etrafı gösterir ve göz kırparak:

«Budalalık, bize mi kaldı?» der.

Ve sonra benliğime hitab ederek: «Sen bu ahmak «iç» in saçmalarına uyma! Malûmun ola ki o sende yaşıyor ve fakat başkaları için çalışıyor. Ben ise bütün kudret ve kuvvetimi sana ve yalnız sana sarfetmekteyim! Seni koruyan, kurtaran, seni sen yapan benim! Ben kuvvet ve kudretimi tarihten, an'aneden, edebiyattan, amelî felsefeden alıyorum. Ben realiteyim! Hayatı temsil ediyorum. O iç kimdir? Kimi temsil ediyor? Etrafına bak. Hiç içe kıymet ve ehemmiyet veren var mı?»

Bu sözler beni hakikaten düşünmeğe sevk ediyor! Etrafa bakıyorum, hayalimle dönüp arkayı seyrediyorum, yürünmüş bunca yolları, izleri nazardan geçirmeğe koyuluyorum. Ve kabul etmek mecburiyetindeyim ki hakikaten bu bir realitedir, bir mahsuldür ki üzerinde asırlar çalışmıştır. Pekâlâ hatırlıyorum ki ben mektebde okurken bana herşeyden ziyade kaside ezberlettiler. Doğrusu benim kendimin de kasideye karşı hususî bir zâfım vardı: Çünkü daha tumturaklı, daha gösterişli oluyorlar ve inşad olunduğu zaman herkesin hayranlığını celbediyorlar. Ben böyle olduğum gibi benim pederim, pederimin pederi, ta kimbilir ne kadar batna kadar böyle idiler ve bu da pek tabî idi. Çünkü asırlarca üzerimizde hüküm sürmüş olan istibdad usulünde bütün bir memleketin ve her ferdin mukadderatları bir avuc zorbanın keyfine tâbi olduğundan zorbaları yumuşatmağa, lûtuflar ve merhametlerini celbetmeğe matuf olan kaside ve dalkavukluk bir geçim vasıtası mahiyetini almış, yeni hayatî bir hareket

olmuştur. Ve bu, batından batına tekerrür ede ede nihayet ruhî bir haslet halini almıştır! Nesıl ki bende öyle olmuştur.

Amma bunun aksi de olabilirdi. Nasıl ki birçok yerlerde öyle olmuştur. Yani dalkavukluk ve kasidehanlık kalkarak şerefli ve haysiyetli bir hayat tarzı kurulabilirdi. Fakat bunun için herşeyden evvel altruizme egoizmden ziyade yer ve kıymet vermek itiyadının yerleşmesi şarttır. Yani menfaat ve nefislerini tehlikeye atarak kuvvetlileri insaf ve mürüvvete davet edenler takdir olunmalıydılar. Fakat ne çare ki uzun asırlar bunun tamamen aksi vaki olmuştur ve gitgide egoizm ruhlara hâkim olmuştur. Bendeki hal de bundan başka birşey değildir.

Bugün biz kabul ettiğimiz usulün icabı olarak bu hali değiştirmeye azmettik. Fakat asırlarca yerleşmiş olan bir haslet kolaylıkla kalkmıyor; bu hakikati ben kendi üzerimde yaptığım tecrübelerle biliyorum. Ah bilseniz, bu tecrübeler bana ne kadar ıstırahlara mal oluyor. Meselâ biliyorsunuz ki beyefendi hazretleri unvanı kalktı, yerine sadece bay kullanılıyor. Tam benim gûya zahiren istediğim şey! Fakat bir zatı görür görmez hemen dayanamıyarak: «Beyefendi hazretleri!» diye tutturuyorum. Derhal hatamı anlıyorum, tekrar etmemek için çalışıyorum, fakat mümkün mü? Sonra bizim demokraside elpençe durup yerlerden selâm vermek bütün bütün bid'at olunmuş değil mi? Bu da benim gûya istediğim demokrasinin ta özüdür. Fakat ne yaparsın ki büyük makam sahibi birisini gördüm mü ellerim kendi kendine kavuşuyor, ve ayrılırken de yerden selâmlar kendi kendine birbirini tevali ediyor. Beni o yerlere kadar kim eğdi, kim belimi büktü de kim elimi yere uzattı?.. Bilemem ki! Görüyorum: Etraftan gülüyorlar, hattâ hürmet etmek istediğim zat bile memnun değildir. Fakat ne yaparsın ki frenklerin dedikleri gibi: «Yapmamak elimde değil ki!». Sonradan

içimden acılar, sıkıntılar duyarım. İnsanlığın benim şahsımda küçülmüş olduğunu hissederek yerlere girecek kadar utanırım. Fakat ne fayda!. Anladım ki çare yoktur: Ben dalkavuk doğdum, dalkavuk öleceğim!

VI

Dışımın fazla egoizmi beni yalancılığa da götürmüştür; halbuki benim içim hakikat, doğruluk âşıkıdır. Hakka, hakikate tapmak, doğruluk kahramanı olmak onun en yüksek emelidir.

Fakat ne çare ki dışım bırakmaz; içimin en ufacık bir gayretine karşı hemen kabarıp, hiddet eder ve binbir sitemler yağdırır: «Aman, bıktık artık senden! A budala! Şu babalar sözünü işitmedin mi: (Doğru söyliyeni kırk kapıdan kovarlar). Bu söz beyhude mi, abes mi? Sonra doğru, iyi birşeyse başkaları meşgul olsunlar!»

Dışımın bu hiddeti karşısında zavallı içim bermutad büzülür, merhamet dileyen bir tavır alır ve dışım gülümseyerek işine devam eder.

O da yalan âşıkıdır. Yalanı zarif bir san'at diye telâkki eder ve o da artist ve *virtuose* olmak ister.

Onda ne kadar sıfatlar varsa o kadar yalan neveleri de kullanır. Meselâ o muharrir ve âlimdir. İnanmadığı bir mevzuu inanır gibi şerh eder. Bilmediği bir vak'ayı bilir gibi hikâye eder ve öyle emniyet, cesaret, küstahlıkla bahseder, o kadar uydurma kitab isimleri, mevhum âlimler eserleri zikreder ki etraftakiler hayret ederler ve hattâ bazan inanırlar bile. Geçen gün bir mesele etrafında bir münakaşa yapılyordu. İleri sürdüğüm fikirleri ispat için bir sürü isimler uydurdum ve hattâ onlara atfettiğim cümleleri aynen ezberden zikrettim. Herkes hayretle bakakaldı ve ben meselenin istediğim şekilde kabul

olunmasına muvaffak oldum. Benim dışım bazı alanlarda yalanı, uydurmayı bir lâzime, bir vecibe sanır. Evvelâ çok amelî hareket eder, hiç bir zaman zayıf tarafa yanaşmaz. Şayet kuvvetleri ölçerken yanılırsa ve hatâ bilâhare anlaşılırsa, ne yaparsa yapar mutlak kuvvetli tarafa göç eder. O zaman merhamet nedir bilmez. Dünkü arkadaşları üzerine kartal gibi atılır, pençesi içine alır ve gagalar, gagalar! Canlarını alıncıya kadar gagalar. Bu hususta benim dışım pek hassastır. Fırsatı ve meydanı kimseye bırakmak istemez. Dün gene zavallı birisini yakalamıştı ve sesini memleketin her tarafına işittirecek kadar yükselterek: «Sen kim oluyorsun, bu işlere karışyorsun, seni mürteci, hain!» diye bağıırıyordu. Halbuki pek az evvel o «mürteci», «hain» denilen zavallı benim dışımla mücadele ederdi. Dışım o zaman kuvvetleri ölçmekte yanılmıştı. Fakat sonraları hatâyı tashih etti ve tabiatile şimdi kendisini «göstermek» istiyordu.

Bu kere içim dayanamadı, müdahale etti ve dışıma hitab ederek: «Biraz utanmak gerek. Biraz da hayâ lâzımdır. Bu kadarı artık rezalettir!»

Dışım müstehziyane bir kahkaha savurdu:

— Utanmak mı? Hayâ mı? Sen bu kelimeleri, manalarını anlayarak mı kullanıyorsun? Yoksa ağzına geldiği için mi savuruyorsun? Bilmelisin ki utanmak ve hayâ, yalnız efkârı umumiyesi olan yerlerde olur. Çünkü hayâ ve utanmak demek efkârı umumiyenin verdiği hükümlere kıymet vermek, onları saymak demektir.

— Bizde efkârı umumiye yok mudur?

— Var amma, o da senin gibi kınına girmiş, büzülmüş, silinmiş bir haldedir. Hiç olmazsa benim küstahlığım kadar onun da varlığı olsaydı, en azı beni bu küstahlıktan vazgeçirirdi! Ve illâ hiç bir kuvvet beni durdurmaz.

İçim sustu; sustu; çünkü daha bir kaç gün evvel bir

hâdisenin şahidi olmuştu ki, kendisine söz söylemek imkânını vermiyordu.

Bu hâdise, iki şahsın birbirine sarılarak öpüşüklerini görmüş olmasıydı. Daha pek yakında bütün memleketi alâkadar eden bir işde bu iki şahıstan birisi diğerine: «Sen bu işde satılmışsın!» dedi. Öteki de cevabında: «Sen bu işi yapmak için kaç para aldın?» diye sormuştu.

Şimdi bunları, içim, öpüşür, kucaklaşır, müstereken memnun, bahtiyar bir halde görürken elini ağzına kaydu, gözlerini belirtti ve hayran hayran bakarak kendi kendine: «Dışımın hakkımda verdiği budalalık hükmünü hak etmiş olurum» dedi.

Efkârı umumiyesi hassas ve faal olan yerlerde şeref ve hakikat duyguları da pek hassas olur ve insanlar ne birbirleri üzerine gelişigüzel iftiralar savururlar ve ne de öyle kolaylıkla öpüşüp kucaklaşırlar! Bütün bu hâdiseler tabiatile dışıma kuvvet veriyor ve onu daha küstah yapıyor.

Geçen gün meselâ, birisi zevcesini eve süt götüren bir bakkal çırağıla konuşur görerek zavallı kadıncağızı saçlarından yakalamış ve evin bütün duvarlarına çarpmış. Biçare kadının vücudu bere içinde kaldı ve hemen bir ay kadar hasta yattı. Fakat bu, onun «kadınların hürriyeti» hakkında uzun bir konferans vermesine mâni olmadı. Konferansta ezcümle diyordu ki: «Yirminci asırda kadını döven vahşilere de tesadüf ediliyor; bunlar tabiatile sizce de malûm olan o kara kuvvete tapanlardır ki, alelûmum hürriyet düşmanındırlar, ve başları ezilmedikçe rahat durmayacaklardır.»

Meğer dinliyenler arasında kadının bağırtısına koşan komşulardan birisi de varmış. O cümleyi işitir işitmez dayanamamış ve gülmüş, adam kızmış:

— Ne gülüyorsun? diye sormuş.

Hatâya belâyâ karşı günde saksen kulhüvallah okuyan adamcağızın ödü kopmuş.

— Estağfurullah efendimiz! demiş. Ne haddim. Boğazıma birşeyler oldu. İçimde birşeyler kaynaştı da onun için.

Adam, mehabetli bir tavır almış: «Ha! Öyleyse edebini takın, öyle dinle!» diyerek «kadınların hürriyeti hakkında en son fikirleri beyan eylemiş!

Fakat o gece de benim kendimin çektiğimi Allah biliyor.

Yatağa girer girmez içim baştanbaşa bir istihza kesilerek dışımın karşısına geçti ve gözlerini yumup ağzını açtı:

— Gördün mü o rezili! Tıpkı senin gibi! Artık iğrendim! Artık seninle bir yerde yaşamak istemem. Tahammülüm kalmadı. Ayrıl benden, git, rezil!»

Dışım güldü ve «Neden sen kendin ayrılıp gitmiyorsun?» diye sordu.

— Evet! Evet! Çoktan ayrılıp gitmeliydim. Fakat ne çare ki elimde değildir.

— Öyleyse sus.

— Fakat söyle bu kadar yalanla ne olacaksınız? Maksudunuz nedir? Görmüyor musun ki hakikatte kimse artık size inanmıyor!

— Öyle amma herkes te inanır gibi gözüküyor.

— Asıl felâket te işte odur ya! Artık herkes yalana o kadar alıştı ki yalan kendisi bile sosyal bir fonksiyon halini aldı. Kendi evimizde çocuklar bile artık ne sana, ne bana ve ne de kimseye inanmıyorlar.

Ve böylece sabaha kadar iki taraf birbirine belâ okuyarak savaştılar ve arayerde ben uyuyamadım!

VII

Fazla egoizm benim dışımı korkak yapmıştır.

Vakıa o kendisini cesur, atılgan, korkmaz gösterir. Kalabalık içinde atıp tutar, kahramanlıklarından bahseder. Hattâ yeri gelince fiilen de korkmaz gibi gözükür. Tahkire tahammül edemez, izzeti nefsi için kendisini tehlikelere atar gibi tavır alır.

Fakat hakikatte bütün bunlar nümayıştan başka bir şey değildir. O bütün bunları arkasında kendisini tutacak faik bir kuvvet bulunduğuna emin olduğu zamanlar yapar. Hattâ bu kuvveti arkasında hissettiği müddetçe, küstah, herkesin üzerine atılan tahammülsüz birisi olur. O zamanlar benim dışımın ne kadar zebunküş olduğunu görmelisiniz! Zayıflara düşkünlere karşı asla merhamet göstermez. Tersine olarak onları ezmekten, sıkmaktan, parçalamaktan vahşi bir zevk alır! Bu hususta hattâ dünkü dostlarına, hattâ yakın akrabasına bile merhamet etmez. Bunların üzerine çıkar, ezer, çığner ve göğsüne vurarak : «İşte ben ! İşte ben !» diyebağırır.

Ah ! O geceleri benim yatağında olmalısınız ki benim çektiklerimi anlayabilesiniz ! Şefkatli, merhametli, âlicenab ve fakat halk arasında kendini gösterecek kadar kuvvetli olmıyan içim tenhalıkta fırsat bulur ve dışımın üzerine atılarak : «Yahu ! Sende insanlıktan eser kalmadı mı? Bugün o zavallıyı o kadar sıkıştırarak ezerken onun vaktile sana yaptığı iyilikleri nasıl unuttun ? Nasıl unuttun ki sen onun tam dokuz sene arkadaşı, dostu idin, onunla beraber yatıp kalkmıştın, çalışmıştın. Onun birçok nimetlerini görmüştün! Bari hiç olmazsa onun hakkında savurduğun ithamlarda bir zerre hakikat olsa! Sen de biliyorsun ki hepsi yalan ve uydurmadır! Ben onları senin ağzından dinlerken yerin dibine girmek istiyordum!

Fakat dışım aldırıyor ve müstehziyane bir tavırla: «Sen gene istediğin gibi hareket et! Sen böyle bir noktada donmuş kalmış bir varlıksın ki hayatta değişikliğin ne olduğunu, hayata uymanın ne kadar lâzım olduğunu, ve bu yolda dost, akraba, hakikat filân aranılmıyacağını anlayamazsın! Ben azizim, senin gibi ölmek değil, yaşamak isterim. Ben «dinamizm» taraftarıyım!

Pek kızmış olan içim yeniden atılıyor :

«— Sen yaşıyorsun zannediyorsun, değil mi? Hayır aldanıyorsun! Benliklerini feda edenler hakikî yaşamak ne olduğunu bilmiyenlerdir. Senin yaşaman bir ağacın, bir ineğin, bir kırlangıcın yaşaması kabîlinden birşeydir. Başka şey değildir . Aldanma!»

Dışım gene müstehzi bir tavırla : «Budala! İşte, kafasına soktuğu ve bir türlü kurtulamadığı hezeyanlar!» diyerek cevap veriyor.

Ve böylece tâ sabaha kadar münakaşa devam ediyor ve neticede ben uyumamış oluyorum.

Fakat bir gün geldi; dışımın arkasındaki kuvvetler ona kızdılar, çekildiler. Ah! O zaman gelip onu seyretmeliydi!

O cesur ve kahraman gözüken dışımın o mutak atılganlıkları nerede? Bir köşeye çekilmiş, büzülmüş, sinmiş ağzını bıçak kesmiyor! Şimdi de o kendisi başkalarının tanlarına, istihkarlarına, tazyiklerine hedef olmuştur. Dünkü dostlar yanına bile uğramıyor. Onu görenler görmekten geliyorlar, kendisinden selâmı bile esirgiyorlar. Bazıları iğri iğri baktıktan sonra kahkahalar atıyorlar. Umumiyetle ondan mikrobdan kaçır gibi kaçıyorlar.

Hele bir gün otuz senelik yâr aşinası olan, güzel sözlü, güzel başlı, güzel ağızlı, güzel endamlı birisi yanından geçerek keudisini tanımadığını görünce içinden ateş tuttu, yandı.

Fakat gene ses çıkarmadı. Çünkü eski kuvvetleri gene

kazanmağa, uğradığı bütün tahkir ve tazyiklerin intikamını almağa karar vermişti ve biliyordu ki bunun yegâne çaresi susmak, sinmek, gölge haline gelmek ve herşeye sonuna kadar sabır ve tahammül etmektir!

Ve hakikaten dışım çileyi muvaffakiyetle çekti ve geçirdi, yeniden eski kuvvetini buldu.

Bu kere o artık coşup taşıyordu. Nerede bir zayıf, bir düşkün bulursa üzerine atılıp merhametsiz çiğniyordu ve eski acıların öcünü alıyordu.

Fakat geceleri, içimle arasındaki mücadelelerine devam ediyordu. Bir gün dışımın bir hareketinden fazla müteessir olan içim kendisinin vaktile yani düşkünlük zamanlarında zebunküş birisine karşı söylediği sözleri birer birer tekrarladı ve ilâve etti :

— O zamanki umumî halin ve bu sözler senin pek korkak olduğunda zerre kadar şüphe bırakmıyor. İzzeti nefis sahibi bir adam bu kadar yalvarmaz, bükülmez, eğilmez. Demek ki sen hem korkak ve hem de izzeti nefsin ne olduğunu bilmiyen birisisin !

— Öyle olsa bile ne lâzım gelir ?

— Seni susturmak! Sana meydan vermemek! Senin gibiler çok olursa içtimaî cemiyet rolünü oynayan vefa, bağlılık, inan gibi âmiller de kalkar ve ortada yalnız senin gibi kara kuvvet ve onun çıkarabildiği emrivakiler hâkim olur. Sen cemiyet ve cemaat düşmanısın. Sen tar-dolunmalısın.

— Kim edecek, kim? Görüyorsun, seneden kuvvetliyim. Beni bir mazi yetiştirmiştir. Mektebde asırlarca süren değnek ve falaka, ailede kuvveti temsil eden erkeğin haklı haksız hâkimiyeti, çocuklarda «öcü terbiyesi», ve idarede de tahakküm ve istibdad usulü benim ecdadımdır. Sen kimsin ? Nereden geliyorsun ?

İçim derin bir ah çekti ve dedi ki :

— Evet, şimdilik öyle. Fakat bütün bunlar ikimizi de

içinde taşıyan şahsiyetin iradesine bağlıdır. İsteddiği gün seni koparıp atar.

— İşte istemiyor, atmıyor!

— Fakat kendisinin de yaşayabilmesi için seni atmaktadır. Zaten bunu anlamıştır. Etrafına bakın. Yapılan herşey o hedefe doğrudur. Senin ömrün azalmıştır. İnşallah yok olursun ve ben de rahat ederim.

VIII

Benim dışındaki riyakârlık ta egoizmin fazlalığından geliyor. Esasen kendisini başkasına beğendirmek istemek insanî ve iyi bir san'attir. Fakat bu isteğin iki kaynağı olabilir: Birisi başkalarını sevmek; kendini beğendirmek hevesi bu kaynaktan gelirse doğrudan doğruya altruizme, fedakârlığa, taavüne ve sair pek iyi tezahürlere götürür ki umumî tarifleri fazilettir!

Fakat esefle kaydetmelidir ki bendeki «beğendirmek» hevesi böyle bir kaynaktan gelmiyor. Bilâkis egoizmden kendini sevmek kaynağından geliyor. Benim dışımda mukavemet, kuvvet ve kabiliyeti olmadığından herkese kendisini beğendirmek, herkesle iyi geçinmek, herkesle anlaşmak, herkesle aynı fikirde ve aynı histe olduğunu göstermek ister! Ve böyle yaparken tabiatile kendi kendisiyle tezada düşer ve ondaki kendini beğendirmek hevesi -riya gibi- bir noksanla kendisini gösterir.

Riya demek, hakikatte hiçbir düşünce ve duyguya kıymet vermemek ve her türlü düşünce ve duyguyu kabule hazır olmak demektir.

Benim dışımın en büyük hususiyeti işte bu riya'dır. O günde ne kadar «fikir» ve «his» sahibi adamla görüşürse o kadar fikir ve his değiştirir. Bakarsın sabahleyin Posi-

tiviste'tir, öğle zamanı *Rationaliste* ve akşam da *Métaphysicien*,dir.

Konuştuğu adamın fikri onun fikridir, görüştüğü insanın hissi onun hissidir! Fakat arkadan onunla da bununla da istihza eder. Onların kendisine inandıklarını budalalık addeyler, ve güler, güler, güler! İşte güldüğü zamanlardır ki içim bilhassa kabarır, kızar. Kanaate, fikir sadakatine, his bağlılığına meftun olan içim dışımı nefretle süzer ve hiddetle :

« — Sen ne aşağılık bir mahlûksun! Hem yüzlerine karşı pöhpöhlüyorsun, methü sitayiş edersin, hem de arkadan gülersin. Bu gülüşün seni nekadar menfur yaptığının farkında mısın? Hiç olmazsa bunu yapma!»

Dışım gururlu bir nazarla içime: «Sen hiçbir zaman adam olmazsın! Hayat nedir anlayamazsın! Budala! Düşündüğümü ve hissettiğimi olduğu gibi söylemek bana mı kalmıştır? Başkalarını bul! Beni aldatamazsın. Diğerlerinin fikir ve hislerini hem bir taraftan yüzlerine karşı methü sitayiş eden, hem diğer taraftan arkadan onlarla eğlenen de yalnız ben değilim. Bak etrafına: Hep aynı şeyi yapıyorlar!»

İçim kendisinden geçerek: «Allah onların da, senin de belânızı versin! Siz her türlü yüksekliği, her nevi şeref ve haysiyeti, her türlü ciddiyeti yıkan amillersiniz!»

Dışım kahkaha ile: «Allahın bu işlerde ne alâkası vardır? Ötedenberi böyle gelmiş böyle gitmiştir!»

Dışım düşündü: Ta son zamanlara kadar devam eden idare usulünü, mesai tarzını, fikriyat seviyesini hatırlıyarak nefis kanaati feyzinden mahrum olarak kendi mesailerine değil, başkalarının lûtuflarına inayetine avuç açanların kaderi riyakârlıktır. Fakat bir zaman geliyor ki bu hastalık yayılıyor, muhtaç olmıyanlara da sirayet ediyor

ve işte o zaman bu hastalık içtimaî bir tehlike halini alıyor!

Meselâ benim dışım ki muhtac olmıyanlar meyanındadır; geçen gün gene bir mecliste kendisine bir nam hakkında tevcih edilen suale cevap verirken duyduğunun ve anladığının tamamen hilâfını söyledi!

Bu hâdise tabiatile gene benim uykusuzluğumla neticelenecekti. Eve avdet ederek yatağa girdiğimiz zaman içim gene o yapma kahramanlıklarından birisini takınarak dışımın üzerine atıldı: «O nam hakkındaki suale cevap verirken hiç hayâ etmedin mi? Binlerce senelik bir ismi sen nasıl değiştirdin? Nasıl buna cesaret ettin?

Dışım bütün soğukkanlılığı ve gülerek: «Sanki dünyalar yıkılacakmış! İki bin sene başka isim olmuştur da ne olmuş ki bir müddet de benim gösterdiğim şekilde olması ne olacakmış! Varsın böyle olsun. Sanki zelzeleler olacak, kıyametler kopacaktır! Bu gibi şeylere senin gibi dinamik hayattan uzak budalalar kıymet ve ehemmiyet verirler. Bizim gibi o hayata intıbak edenler gülüp geçerler!»

Dışımın bir müddettenberi kendisine siper ettiği şeylerden birisi de bu «dinamik» kelimesidir! Onun kullandığına göre, bu kelime içine her türlü züppeliği, hoppalığı, riyakârlığı, yalanı alıyormuş ve dinamik olan birisi her şey olmalı imiş! Meselâ o daha dün kumar ve alkol kullananları şeytan cinsinden birşey addeden hocaların bugün mükemmel kumarbaz, «Viski - Sodacı» olmalarını mükemmel bir dinamizm eseri diye kabul ediyor. Ona göre değişmiyen insan budaladır. Değişen ise her renge ve her kalıba girmelidir! İşte dışımın dinamizm hakkındaki anlayışı!

İçim gülerek: «Sen mükemmel bir mütefekkir imişsin! Taşındığın pislikleri şimdi de felsefe ile kapamağa çalışıyorsun!»

— Sana karşı tenezzül etmem. Zaten seninle hesablaşmağa kim kalkışır ki? Sen bu karanlıklarda hortlak gibi sürünmeğe mahkûmsun! Dikkat ettin mi? Senin en çok inandığın da seni terketmekte tereddüd etmedi!

— O da dinamiktir. Onun için! Senin gibi o da beni fazla inisyatik buldu. Fakat ona hiç olmazsa bir ricada buldum: Dinamik ol, fakat riyakârlık etme!

— Vadetti mi?

— Birşey söylemedi! Fakat ricamı tutacağını ümid ediyorum. Çünkü riya çok yıkıcı ve çok öldürücü bir amildir. Başka yerlerde bu illetin içtimaî bir mahiyet alması için en büyük insanlar en büyük gayretlerini sarfetmişlerdir. Fakat sen ve senin gibiler dipdiri dururken buna karşı nasıl konulacağını bilemiyorum.

Dışım büyük bir memnuniyetle:

— Ha! Bunu anladın mı? Şimdi beyhude yere üzülme, rahat et, dedi. Ve arkasını çevirerek horlamağa başladı.

IX

Taşkın hotkâmlık beni muhteris yapmıştır.

Benim iki büyük hırslım vardır: Zengin olmak ve yüksek mevkilerde bulunmak; fakat bu alanda da içimle dışım arasında derin tezadlar ve mücadeleler olmaktadır.

İçim diyor ki: «Zengin ve mevki sahibi olmak istemek. Bazı şartlara bakılmak kaydile pek tabiî ve hem de yalnız ferd için değil cemaat için de pek faydalı arzulardır. O cümleden meselâ çalışıp arttırmak, tasarruf etmek, muntazam yaşamak yolile elde edilmiş olan bir servet sahibi için olduğu gibi muhit için de bir hayır membaidir. Keza bilgi, zekâ ve kabiliyet sahibi birisinin sırf kendi çalışmalarına dayanarak durmaksızın ilerle-

mek istemesi kendisinden ziyade cemaat için faydalıdır!» Yukarıya kaydettiğim ihtiraslarımı tatmin için içimin bana tavsiye ettiği yollar budur.

Fakat dışım bir türlü buna yanaşmaz! O hemen ileri atılarak bana diyor ki: «Bu hayattan anlamaz bunağa bakarsan aç ve sefil kalırsın! Sen dünya görmüş, tecrübe geçirmiş beni dinle: Bir zengine, bir zaman adamına kolayını bul çat! Çalışmadan, şöyle bir kombinezonla zengin olmak, birdenbire ve hiç kimsenin beklemediği bir anda yüksek bir makamda gözükmek ne tatlı şeydir biliyor musun? Sende, hanımında, çocuklarında ve akrabanda hemen bir değişiklik hasıl oluyor: Bakışlar, yürüyüşler değişiyor, boylar yuçalıyor, kafalar kalkıyor ve nasıl anlatayım, hayran kalınacak tablolar nasıl oluyor. Derhal hepimizde dans yerlerine, balolara, barlara, gitmek ihtiyacı doğuyor. Geliyorsunuz: Herkesin başı dönüyor, bazıları gözleriyle, bazıları parmaklarıyla sizi işaret ederek işte o! diye birbirine fısıldıyorlar.

Siz de etrafı şöyle bir süzerek evvelce hazırlanmış olan masanın arkasına geçersiniz ve suvare başlar! Tabesabah yer, içer, gülersiniz ve hesap görerek size hasret gözleriyle bakanların önünde uşağa «purbuar» olmak üzere bir on liralık fırlatmak kadar zevkli şey olur mu? Yoksa git de kanaatle, tasarrufla zengin olmağa çalış. Ölme ölme marahm, yaz gelir yonca biter! Bu dünyaya iki kere gelinmez: Gelmişken yaşamalı, azamî derecede yaşamalı! Ve bunun için de en kolay yoldan yürümelidir!»

İçim kızar, hiddetle atılır: «Divane! der, senin gösterdiğin yol üzerinde yürümüş olanların yurdları üzerinde baykuşlar öter ve evlâdları açlıktan dileniyorlar. Kaç müesses aile vardır! Kaç ocak tütmeğe devam etmiştir! Hep senin gösterdiğin yol üzerinde yürümüşler ve kendileriyle beraber içtimaî servetleri de havaya uçmuşlardır!»

Dışım gülererek cevap verir: «Benden sonra evlâd aç

kalacakmış! Bana ne? Onlar da benim gibi yolunu bulup yuvalarını kursunlar!. Sanki onların yerine ben yaşayacağım! Şimdilik ben yaşayım da sonrasını onlar düşünsünler! Dün arkadaşlardan birisinin evine davetli idik: Salona girildiği zaman insanın içi ferahlanıyor: Rokoko istilinde döşenmiş geniş, aydınlık salonun her tarafı oyun masalarıyla meşgul: Masaların etrafında burada kocalar, orada karılar, daha ötede genç delikanlılar ve onların yanbaşılarında da genç kızlar! Hulâsa bütün aileler bütün efradile eğleniyorlar!. Bu budala için bakılırsa -karılar, genç erkek ve kızlar, oynamazlar- yani eğlenmezler! Bu nekadar küflenmiş eski fikirler! Sonra ben parayı sarfetmek, harcamak için severim, saklamak, biriktirmek için değil!»

Benim ikinci ihtirasım olan makam sahipliği hakkında da içimle dışım arasında derin tezadlar ve mücadeleler vardır. İçim bu hususta bana bilgi, zekâ, çalışkanlık, ciddiyet ve yalnız kendi mesaimi güveni tavsiye eder. Ona bakılırsa bu kaideye bakıldığı takdirde hem umumun işleri yolunda gider ve hem de benim yükselmem için mania olmaz.

Fakat dışım böyle düşünmüyor: Ona bakılırsa içimin bütün bu dedikleri «ukalâ» saçmalarıdır. Yürümek ve ilerlemek için dayanılacak noktalar lâzımdır. Fikrin, nazariyenin eli ayağı yoktur ki sizi tutup yürütsün! Dayak olabilecek birisine çatmalıdır ki sizi mütemediyen ileriye doğru yürütsün! Bir gün gene yorgan altında beni uyukudan koyan bir münakaşa esnasında dışım dedi ki:

«Ben öyle kabiliyet ve zekâ sahibi adamlar biliyorum ki elli senedenberi çalıştıkları halde bir türlü ilerleyememişlerdir! Fakat buna mukabil bir çoklarını da biliyorum ki bilgi ve liyakatten mahrum oldukları halde oldukça yükseklerle çıkabilmişlerdir! Ve bu, onların hakkıdır. Çünkü nazariyat ve ukalâlık peşinde koşmıyarak amelî

ve kısa yol ittihaz etmişlerdir ve maksadlarına varmışlardır!»

İçim yeni bir hızla: «Muhit bu usulün nekadar inhi-lâlcî ve öldürücü olduğunu gördü ve şükürler olsun içinde yaşadığımız devirlerde buna karşı çok ciddî tedbirler alınmaktadır!»

Dışım gülerek: «Evet alınmaktadır. Fakat asırlardan beri devam eden bir itiyad birdenbire ve kolay kolay terk edilemez. O gene içten içe tesirlerini göstermeğe devam eder. Ben istemem ki benim sahibim gayet amelî olan bir yolu bırakmakla husule gelen değişmenin kurbanlarından olsun! O ihtiyatlı davranarak gene bir yere dayan-sın!»

İçim hiddetlenerek: «Herkes böyle yaparsa değişikliğin kendisi husul bulmaz!»

Dışım: «Orasını düşünecek ben değilim! Yalnız ben ukalâlık kurbanı olmak istemem!»

İçim: «Sen ne mel'un bir varlıksın! Adeta bu cemaatin düşmanısın. Onu çürütmeğe azmetmişsin: Senin mevcudiyetini kaldırmak bir borç mahiyetini alıyor!»

Dışım kahkaha ile güldü: «Ne zaman ve nerede bunu yapacaksın? Gece ve yorgan altında mı? Hâlâ da anlamadın mı ki bu zat bana tâbî iken, amelî sahalarda onun yol göstericisi ben iken sen Don Kişot mevkiinde kalmağa mahkûmsun! Bu adamı, onun kafasını, iradesini, kalbini eline alabiliyor musun? İşte o zaman beni imha edersin! Fakat sen sümüklüböcek gibi gündüzleri kını içine çekilip geceleri yorgan altında kendini göstermeğe devam ettiğin müddetçe hâkim ve âmir benim!»

X

Egoizmin bende beslemiş olduğu bariz ve kuvvetli hususiyetlerden birisi de tahakkümdür. Benim dışım tahakküme meftundur. Ondan duyduğu zevki hiç bir şeyden almaz. İnsanları kendi önünde başları aşağı, belleri bükük, muti ve münkad görürken o kendinden geçer, yedi göke kadar yükselir. Bu hali onda doğuran yine o uzun mazîdir. İstibdadın asırlarca devam etmiş olmasıdır. Batınlarca egenler ve eğilenler olmuştur. Ve bu hal nihayet ruhî bir fonksiyon halini almıştır. Zayıflar kuvvetlileri görünce kendi kendine eğiliyorlar, kuvvetliler de zayıfları buldukça kendi kendine tahakküm ediyorlar. Fakat ne garibdir; o kendinesn küçüklerin, zayıfların ona karşı aldıkları zelil vaziyetten nekadar hoşlanıyorsa, kendinden büyüklerin ve kuvvetlilerin önünde küçüklükten de o nisbette azab ve elem duyar! Ve bu iki birbirine tam zıd olan hisleri yanyana taşır. Hiç zayıfı ve küçüğü ezmeden geçmez. Buna mukabil hiçbir kuvvetlinin önünde de yıkılmadan geçmez. Tabii içim onun bu hallerile alay eder, eğlenir.

Meselâ geçen gün dışımın bir zavallıya karşı aldığı zalimane bir vaziyetin şahidi oldu. Zavallı kâh önünde el bağlı durarak ağladı, kâh yerlere sürünerek ayaklarını öptü. Fakat dışım zerre kadar rahim ve şefkat duymadı. Öteki tazallüm ettikçe beriki hoşlanıyordu. Biçare içim bu halden çok müteallim ve mükedderdi. Fakat ses çıkaramıyordu. Çünkü abes olacağını biliyordu. Birkaç müddet geçti: mütehakkim dışım bu kere kendisinden daha kuvvetli mütehakkim birisine çattı. Görmeliydiniz onun halini, yaptığı tazallümleri, yalvarmaları, katlandığı zilletleri! Nihayet öteki arkasına bir tekme vurarak kapı dışarı etti.

İçim pek memnundu. Eye gelir gelmez üzerine atıldı: «Hatırında mı birkaç gün evvel o biçareye yaptığın cefalar? Allah işte mazlumların intikamını böyle alır. Fakat seni temin ederim ki öteki senden daha ziyade metanet gösterdi.»

Dışım büyük bir hiddetle içimin üzerine atılarak:

«— Budala yine aynı terennüm: «Allah», «mazlumların intikamı». Bir kere anla ki, Allah filân bu işlere karışmaz. Bu bir hayat meselesidir. Bu böyle gelmiş, böyle gidecektir. Bu tahakküm hayatta tıpkı bir merdivendir. Hem aşağıdan yukarı, hem yukarıdan aşağı gelir. Ve basamak yükseldikçe tahakkümün zoru ve kuvveti de çoğalır. Öteki benden ziyade mukavemet göstermişmiş. Tabii gösterir: Bir kere duyduğu tazyikin sıkleti daha azdır. Sonra kaybedeceği şey de pek ehemmiyetli değil. Bana gelince iş başkadır. Yalnız hayata tamamen yabancı olduğun için anlayamadığın birşey vardır: Bu gibi işlerde fazla hassasiyet göstermeye gelmez. Pişkin olmalı pişkin. Anlıyor musun?»

İçim derin bir ah çekti ve hayran hayran bakarak dedi ki:

— Ötedenberi anlayamadığım kelimelerden birisi de «bu pişkin» kelimesidir, ben birçok lisanlar biliyorum, bu gibi yerlerde böyle bir kelimenin kullanıldığını hatırlamıyorum. Bu ne demektir?

— Ah onu senin gibi budala sersem anlayamaz. Onu anlayabilmek için dokuz dolabdan ve sekiz çenberden geçmiş olmalıdır.

İçim bütün bütün şaşırıldı: «Dolab, çenber, bu ne?» dedi.

Dışım kahkahalarla gülüyordu.

— İşte cehli mürekkeb. Ve ebedî sarhoşluk. Pişkinlik, dolab, çenber gibi hayatın ilk şartlarından haberi ol-

mıyan birisi ile görüşülür mü? Ne yazık ki senin ile birlikte yaşamak mecburiyetindeyim.

— Evet! Evet bana da yazık ki senin gibi fazla pişkin birisi ile beraber bulunmak ızdırarındayım. Bu dediğin kelimeleri bilmiyorsam da kat'iyetle bildiğim birşey vardır. Sen çok menfur ve iğrenç bir şeysin. Sen tahakküm etmekten ve edilmekten hoşlanırken benim perestig ettiğim beraberlik nasıl kurulur?

Dışım yine kakhaha ile gülererek: «Haydi budala oradan» dedi ve arkasını çevirerek horladı.

Hakikatte beşer hayatı tahakkümsüz olmamıştır ve tahakküm bir dereceye kadar bu hayatın esas şartıdır. Fakat hududu geçmemek ve ferdlerin haklarını, haysiyet ve şereflerini ihlâl edebilecek bir şekil almamak şartıdır... Her cemaat bu hududu kendine göre tayin etmiştir ve bunun için de muayyen nizamlar, kanunlar vazeylemiştir. Şimdi mesele dönüp dolaşıyor, bu nizamların ve kanunların tatbikine geliyor. Bunu temin eden muhit için mesele yoktur.

Fakat muhit dediğimiz şey mücerret bir mefhumdur. Onun ismi var, cismi yoktur, kendi başına hareket edemez. Onun yerine onu teşkil eden ferdler hareket ederler. Binaenaleyh nizamları, kanunları tatbik ettirmek, tahakküme, keyfî muameleye meydan vermemek vazifeleri de ferdlere düşer.

Ferdlerin bu vazifeyi yapabilmeleri için kendilerinde altruizm hissinin çok açılmış olması lâzımdır. Bu noktayı anlayan muhitler bu hususa ait ötedenberi tedbirler almaktadırlar. Fakat, hakka, nizam ve kanuna hizmetin lüzumunu yalnız kendisi mevzuu bahs iken düşünmemelidir. Bilhassa komşusu, hemşerisi mevzuu bahs iken düşünmelidir. Ve onların kanunî haklarını müdafaaya koştuk için her an hazır olmalıdır. Bu ise yalnız başkasını

sevmekle, onun yolunda fedakârlıkta bulunmaya hazır olmakla yapılır.

Serseri bir istibdadın asırlarca devam ettiği yerlerde bu gibi faziletlerin açılması imkânı tabiatile yoktur. Ve işte onun içindir ki, bu gibi muhitler gitgide uçuruma doğru yuvarlanmışlardır.

Yaşayabilmek için tahakküme ve keyfî idareye son vermeye karar vermiş olanlar, vatandaşlarda birbirlerini korumak ve birbirlerinin hak ve şereflerini zâman ve kefalet altına almak faziletlerini mutlak ve mutlak tenmiye etmelidirler. Yoksa ötedenberi devam edip gelen tahakküm itiyadı herşeyi inhilâle uğratar. Her gayret ve himmeti hiçe indirir. Her şeyi «pişkinliğe» «dolaba» «çenbere» sokar.

Benim gibi dışı içinden kuvvetli olan ve egoizm hassası hâkim olan ferdler bedihidir ki, kendi başlarına bu değişikliği kendi kendilerine yapamazlar. Bunlar, kendi başlarına bırakıldıkları takdirde bilâkis an'anevî yol üzerinde devam edeceklerdir. Binaenaleyh bunları bu yoldan ayıracak ve bilhassa bunların vücutta getirdikleri yeni yola sevkedebilecek çareler ve tedbirler düşünmelidir.

XI

Benim dışımın hasletlerinden biri de çekememezlik ve kıskançlıktır. Vakiâ bu haslet her insan oğlunun tabiatinde vardır. Fakat başkalarında o, insaf ve mürüvvet denilen diğer hasletlerle az çok tevazün edilir ve içtimaî bir illet halini almaz. Bende ise tamamen tersinedir. Ben bu alanda hudut tanımam. Vakiâ benim içim de insaf ve mürüvvetten bütün bütün boş değildir. Ve hattâ bazan orada kendilerini pek kabarık bir tavırda gösterirler. Fakat başka hususlarda olduğu gibi burada da dışım hâkim

ve galip olduğundan çekememezlik ve kıskançlık bende bir hastalık, içtimaî bir illet halini alır.

Ben herşeyi kıskanırım. Fazileti de, rezaleti de, büyüklüğü de, küçüklüğü de, yüksekliği de, alçaklığı da!... Ben isterim ki herşeyde, her işde herkesten üstün olayım. Olamadığım takdirde herkese ve herşeye karşı derin bir kin duyarım. Meselâ geçen akşam bir mecliste birisinin bir şiiri okundu. Oturanlar pek hoşlandılar. Şair olmadığım halde bile bu beni kızdırdı ve şiirin sahibini küçültmek, şiirinin bıraktığı izleri sildirmek için hayalime ve ağzıma gelen her türlü isnadlarda bulundum. Adamın yapmadığı rezaletler olmadığını söyledim, kendisine atfolunan şiirleri başkalarına yazdırtığına inandırmaya çalıştım. Tesir yaptığımı görünce bahtiyar oldum.

Bir hafta evvel de bir muharrir hakkında aynı surette hareket etmiştim. Eve avdet eder etmez yine o mahud içim üzerime atıldı:

— Yahu muharrir bile değilsin! Sen fenalığı fenalık için yapıyorsun, ne hayasız, ne iğrenç bir mahlûksun! O zavallı hakkında o iftiraları nasıl uydurdun? Faydan ne idi?

— Sen daha bu işleri anlayamazsın. Şair, muharrir, mütefekkir ve saire gibiler yol bulup itibara düşerlerse bana yer kalır mı? Ben herkesten ve herşeyden evvel kendimi düşünürüm, kendimi korurum.

Bir gün de bir jurnalcıyı kıskanmıştım. Onun verdiği jurnalı ben vermiş olmak istedim. Mahza bunun için herifi takip ettim. Öyle yaptım ki yaptığı hizmet ihanet addedildi. Ve mahkûm oldu. Rahat ettim.

İçim gülererek: «Ömründe bir kere bir iyilik yapabildin!» dedi. Amma iyi anlamışsın! Aferin sana! Herifin yaptığını ilk fırsatta ben yapacağım.

— Utanmıyor da söylüyor!

— Kimden ve neden utanacağım? dedim.

Kıskançlık doğrudan doğruya egoizmin mahsulüdür. Yalnız kendini seven ve herşeyi kendi nefesine feda etmeye hazır bulunan birisine başkasını çekememezlik gayet tabiidir. Aynı zamanda bu illet pek tahripkârdır. Cemiyetleri müesseseleri, ruhları tâ içinden kemirtir. Aynı meslekten insanların anlaşmalarına, mütesanid bir hayat kurmalarına mani olur. Halef selefi beğenmez ve fikri takib teessüs edemez. Manevî kıymetler takdire mazhar olmazlar ve cemiyet hayatı açılmaz.

Bütün bu mazarratları bertaraf etmek içindir ki birçok muhitlerde bu illetle ötedenberi uğraşılmıştır. İnsan benliğinin içinde bulunan ve kıskançlığa karşı gelen insaf ve mürüvvet hususiyetlerinin terbiye ve tenmiyesine ehemmiyet verilmiştir. Bunlar kuvvetlendikçe öteki zayıflamış ve nihayet arada bir muvazene hasıl olmuştur.

Benim benliğimin ikinci kısmı olan içimde de insaf ve mürüvvet hasletleri bulunduğunu pekâlâ müdrükim. Fakat ne çare ki içim dışıma karşı pek zayıftır. İçimi teşkil eden kuvvetler dışımın kuvvetlerine karşı filiyat alanlarında zebundurlar. Onlar yalnız yorgan altında ve karanlıklarda az çok canlanıyorlar. Bu hal yalnız başına isbat ediyor ki pey uzun zamanlar dışım takviye ve tervic edildiği halde içim unutulmuş ve ihmal edilmiştir. Ve filhêkika içimin insaf ve mürüvvet sahalarını yokluyorum: Terbiyenin, dinin, içtimaî hayatın ve sair âmillerin bunları tenmiye ve terbiye ettiklerine tesadüf etmiyorum. Tam tersini görüyorum. Görüyorum ki bunlar onları aksi istikamete sevkeylemişlerdir. İnsaf ve mürüvvet hasletleri gittikçe küçülmüş ve zayıflamış ve tersine olarak kıskançlık alabildiğine ilerlemiştir ve nihayet bende ki şekli almıştır. Vaziyetin trajik ciheti şudur ki ben bütün varlığımın bu kıskançlığın ve onu doğuran egoizmin mensup olduğum cemaat için olduğu kadar benim kendi hususî mevcudiyetim için de mühlik oldukları kanaatin-

de bulunduğum halde bunlardan bir türlü kendimi kurtaramıyorum. Dışım yine bana hâkimdir. O yine beni sürüklüyor. Demek ki bende başka daha mühim bir hastalık vardır ki bana istediğim gibi hareket etmek imkânını vermiyor.

Bu hastalık ne olabilir ?

Düşündüm, düşündüm, nihayet bulabildiğim cevap şudur : İrade zâfı.

Yalnız anlamak ve bilmek kifayet etmez, bir de hüküm verip icra etmek kudreti lâzımdır. Kendimi yokladım ve gördüm ki bendeki illetlerin illeti ve hastalıkların hastalığı işte bu irade zâfıdır.

Bütün mevcudiyetimle hissediyorum ki bu zâfa çare bulduğum dakikada bütün illetlerimi söküp atmıya ve dışımı bir köle gibi kullanmağa muktedir olacağım.

Hakikatte bugün ben dışımın zebunuyum. Bütün kararları veren de, icra eden de odur. Halbuki böyle mi olacaktı? Benim benliğim yalnız dışımdan mı ibarettir? Bir de içim yok mudur? Vakıâ içim zayıftır. Fakat ne kadar zayıf olsa da yine vardır, bir şeydir, ve dışım ile birlik değildir. Ve en garibi şudur ki ben yani benim umumî benliğim içimi dışıma tercih ediyor. Ohalde neden karar veren dışım olsun? Neden bu hüküm ve karar dışım ile içim arasındaki benliğime yani benim irademe ait olmasın? İradem benliğimin bu iki kutbu arasında hüküm veren bir âmil rolünü oynamaya başladığı dakikadan itibaren vaziyet tamamen değişmez mi? İşte bir mesele.

XII

Dışımın ötedenberi sıraladığımız hususiyetlerini şimdi bir arada nazardan geçirelim : Dalkavukluk, yalan, ri-

yakârlık, korkaklık, servet ve makam hırsı, zebunküslük, kıskançlık, tahakküm ve ...

Görüyorsunuz, benim dışım baştanbaşa antisosyal bir varlıktır. O muhiti içinden kemiriyor ve içtimaî hayatın teşekkülü ve açılması için lâzım gelen bağları mahvediyor. İçinde böyle bir mikrob taşıyan bir cemiyette karşılıklı yardım, sevgi, inan, doğruluk, güven, ciddî çalışma, hakka, hakikate bakım, hulasa modern cemaatlerin açılmalarını temin eden âmillerin birleşmesi pek güç olur. Binaenaleyh bu dışla cemiyet arasında tam bir zıddiyet vardır, birisi ötekini inkâr eder.

Şekspirin kahramanlarından birisi gibi mensup olduğum cemiyette de (to be or not to be) dilemi karşısındadır. Ve mutlak bu dilemi halledecektir. Ya bu dıştan kendisini kurtaracak veyahut kendisinin içten kemirilmesine razı olacaktır.

Bedihidir ki bu cemiyet gözü göre göre içinden böylece yıkılmasına razı olmaz. Binaenaleyh o behemehal o muzır dıştan kendisini kurtarmak şikkını kabul eder.

Fakat bunu nasıl yapar ?

Bunun yegâne yolu dışı ıslah etmektir. Ve işte buradadır ki biraz evvel bahsettiğimiz irade meselesi kendisini gösteriyor.

Benim içim zaten içtimaî hayatın açılmasına uygun ve müsait olan âmillerle doludur. Hakikatte bu alanda benim içim ile en mütekâmil ve müterakki cemaatlere mensup ferdlerin içi arasında fark hemen hemen yok gibidir. Kıymetlerin takdiri, iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik hakkındaki ölçüler her iki tarafta da hemen aynıdır.

Meselâ dalkavukluğu benim içim de sevmiyor, bir İngilizin içi de sevmiyor. Yalan her iki iç için de menfurdur. Hakkı müdafaa, şeref ve izzeti nefsi korumak her iki tarafta da aynı derecede makbuldür ve ilâh...

Yalnız bir fark vardır: Orada o kıymetlerin müeyyideleri vardır, bende yoktur. Başka tabir ile İngilizde içi derhal harekete getirip filiyata geçmiye sevkeden kuvvet vardır, bende yoktur. Bu kuvvet İngilizin iradesinden ibarettir: Benim iradem onunkine nisbeten pek zayıftır. Zannedilmesin ki bir İngilizin de dışı onu benim dışımın sevkettiği yollara sevketmekten hâlidir. Hayır! Dış her yerde bu menfi rolü oynar. Fakat benim aksime olarak İngilizde iç dıştan daha kuvvetlidir. Daha üstündür.

Neden İngilizde öyle olmuştur da bende böyle? Bunun birçok sebepleri vardır. Ben bunların hepsi üzerinde duracak değilim. Yalnız birisini ve en mühimmini kaydedeceğim. Çünkü İngiliz cemiyeti, inkişafını ferdinin içinin kuvvetlenmesine tâbi tutmuş ve bu içi kuvvetlendirmek için her an bütün gayretini kullanmıştır.

Gazetelerde okudunuz: İngiliz maliye nazırı gelecek sene bütçesinden hususî bir yerde bahseylemiş ve bundan orada bulunanlardan birisi istifade eylemişmiş. Bu hâdise duyulmuş.

Derhal bütün İngiliz cemaati ve efkârı umumiyesi bir tek varlık gibi kabardı. Nasıl oluyor da maliye nazırı bütçe aleniyete arzedilmeden evvel kendi hususî dostlarına ondan bahseder?.. Meclise bir takrir verildi: Ve «Mister Thomas şerefli insansa elbette ki mevkiini muhafaza etmez» dendi. Büyük gazeteler başmakalelerinde böyle birisinin İngiliz kabinesinde kalamıyacağı bedihidir dendi. Zavallı adamcağız maddî hiç bir suiistimali olmadığı halde göz yaşları dökerek istifa etti.

Daha diğer bir misal: On yedi senedenberi müdafaa nezaretinin daimî müsteşarlığında bulunmuş birisi büyük bir kumpanya ile devlet arasında bir mukavele yaparken kumpanyanın bugünkü müdürünün zamanı bittikten sonra kendisinin o yere talib olduğunu söylemiş imiş. Arada yine para mara yok. Ve akdolunan mukavelede

devletin aleyhine ve kumpanyanın lehine olarak hiç bir ize tesadüf olunmadığı halde mahza o arzuyu beyan etmiş olduğundan dolayı başvekil derhal daimî müsteşarı azletti.

Üçüncü bir misal: İngiliz kralı seyahat ederken zannedersiniz ki İngiliz gazetelerinin ilk sahifeleri hep onunla dolu değil mi? Hayır! Böyle değildir. Ona ait haberleri çok muhtasar olmak üzere orta sahifelerin ötesinde berisinde bulabilirdiniz!

Kırk milyonluk bu insanların dört yüz elli milyon Asyalıyı, Afrikalıyı, Amerika ve Avustralyalıyı nasıl tabiiyeti altında tutabildiğinin sırrını duyuyorsunuz değil mi?

Cemaati ve onu ifade eden efkârı umumiyenin bu kadar canlı olduğu bir ülkede elbetteki benimkinin hilâfına olarak dış söner, iç canlanır, dış susar, iç konuşur ve yapar. Çünkü herkes biliyor ki böyle yapmazsa kendisi söndürülecektir!

Şimdi sualden suale geçerken diyeceksiniz ki: Pekâlâ! Neden İngilterede efkârı umumiye canlıdır da bizde cansız? Bunun birçok sebepleri vardır. Fakat başlıcası şudur ki, bu ülke yedi yüz seneden fazla bir müddet evvel hürriyetini ele almış ve serbest fikir beyanına başlamıştır.

Biz de serbestiye kavuştuk. Bizim de efkârı umumiyezimizin canlanması pek tabiidir ve canlandıkça hiç şüphe yoktur ki, benim içim de kuvvetlenecek ve bir gün dışıma galebe çalacaktır.

Fakat unutmamalıdır ki, İngiliz efkârı umumiyesinin canlanmasının başlıca saiki serbesti olmuşsa da bu yegâne değildir. Serbestiden istifade ederek İngiliz ruhlarını ve kalplerini besleyen muharrirler, şairler, mütefekkirler ve moralistlerin çok büyük rolleri vardır. Yalnız Şekspirin İngiliz karakterinin yetişmesi üzerinde ne kadar tesiri ol-

muştur! İşte bir nümune ki benim antisosyal dışımla mücadelede bize yol gösterebilir.

Hulâsa şu hakikat bütün acılığı ile kabul edilmelidir. Benim dışımla cemaat arasında derin bir tezat vardır. Ve dışım cemaati de esasından yemektedir. Buna cemaat kendi selâmeti namına bir çare bulmalıdır. Dışımı ıslahtan başka bir çare olmadığı için bu ameliyeyi en âcil bir tarzda yapmaya başlamalıdır. Dışımın cemaati yıkan hasletlerine karşı kat'î bir mücadele açmalıdır ve nasıl ki canlı ve yaşayan şerefli muhitlerde dalkavuklara, yalancılara, riyakârlara ve sairelere cemaat arasında yer verilmez, hürmet edilmez, kovulur, tezyif olunur, bizde de aynı yola girmek zamanı nihayet gelmiştir.

TANRI DAĞINDA

Bir Mukaddime

Bu kere Cumhuriyet okuyucularına takdim ettiğim bu yazının çerçevesi ve çerçevenin içindeki eski Türk yaşayışına aid levhalar, Meşhur Rus münekkidi Serejovsky'nin Yakut'lar hakkında yazmış olduğu «Yakutlar» adındaki eserinden alınmıştır.

A. A.

TANRI DAĞINDA

I

Tanrı huzurunda

(Eski Türk hayatından alınma bir Olongo'dan)

Tanrı huzuruna gidiyorduk.

Yolumuz çetin ve korkuncdu,, niceleri kafalarını ve gövdelerini vermişlerdi. Dayanılmaz bir sevda beni çekiyordu. Önümde yol göstericim Kamlar Kamı Karakurlulu Kögce idi.

O yürüyor, ben gidiyordum: Tanrı kulu, tanrı elçisi idi: Elindeki def, Kaplan dağı tosununun derisinden yapılmıştı. Defin çevresindeki ziller binbir ses çıkarıyor, binbir dil konuşuyor. Belindeki düdük «Gök göl» ünden alınmış kutlu bir kamıştı. Güneşten ve rüzgârdan yanmış vücudünün üzerinde sarkan sayısız parçalar birer tılsım ve efsundu, başından taşan ve çehresini kaplıyan uzun saçlar uzun göreneklerin dağınık masalları idi.

Şimdi açık bir step üzerinde yürüyoruz. Her taraf kum. Ne bir ağaç ne bir damla su! Temmuz güneşinin ateşi bizi yakıyor.

Fakat o yürüyor, ben gidiyorum.

Birdenbire karşımıza iki kaplan çıktı. Aç canavarlar korkunc bir nâra ile üzerimize atılmak üzere idiler. Ben titriyordum; Kam güldü, belindeki kamışı ağzına aldı.

Kaplanlar durdular ve kamışın sesi yükseldikçe, Kamın parmakları düdüğün delikleri üzerinde oynadıkça gözleri süzüldü, ayakları büküldü ve birdenbire ikisi de

yerlere serilerek hasretle dinlemeğe koyuldular. Kam çalarak yürüdü. Ben arkasından gittim: Hayvanlar hâlâ da hayran hayran dinliyorlardı!

Ben de hayretler içindeydim.

— Canım Kamım! Kamışta tanrı kuvveti vardır!

Kam çevrildi ve bir hareketle saçlarını yüzünden atarak:

— Doğru! dedi, kamaş tanrı gölünden alınmıştır. Fakat iş onda değildir.

— Nededir?

— Solukta! Soluk, soluk olmalıdır!

— Bu, ne demektir, canım Kamım?

— Bu demektir ki soluk içten gelmeli, temiz olmalı! İçten gelen soluğa hiçbir varlık dayanamaz!

— Her soluk içten gelmez mi?

Kam güldü:

— Yalnız tanrı için urulan soluklar içten gelir!

— Anlıyamadım canım Kamım!

Kam dikkatle yüzüme baktı ve biraz düşündükten sonra:

— Bil, anla ki bende, sende, bu dağlarda, taşlarda, kuşlarda, ağaçlarda yaşayan bir asıl vardır. Biz o aslın ayrı şekilleriyiz! Aslımız bir olduğu için ayrı ayrı gözüküyorsak da hakikatte biriz. Kaplanları gördün mü? Soluğa dayanamadılar! Çünkü soluk asla çarptı, kendini buldu. Birliği uyandırdı; ve böylece asla çarpan soluk herşeyi kendine râmeder! Anladın mı?

— Ah canım Kamım! İşitmediğim şeyler söylüyorsun!

— Tanrı yolunda bu ilk derstir, unutma!

Yolumuza devam ediyorduk. Şimdi sert bir yokuş çıkıyorduk. Yokuşun üst tarafında birbiri üzerine gelen bir sıra dağların ta öte tarafına gidecektik! Yol bana çok uzak gözüküyordu.

— Canım Kamım! Yolumuz uzaktır, bunu yaya nasıl gideceğiz?

Kam sert bir bakışla:

— Tanrıya kavuşmağı kolay mı sandın? Daha nice dereler, tepeler, nice uçurumlar ve kayalar geçmek, nice korkunc tehlikeler atlatmak, lâzım gelecek! Sonunda da tanrının bizi kabul edip etmiyeceğı de bilinmez! Onun huzuruna çıkmağı lâıyk olabilmek için yedi kabuk değıştirmek, dokuz nefes tüketmek ister! Sen hâlâ birisini bile yapmadın! Yoruldun mu?

Sorduğuma pişman olmuşum. Başımı aşağı diktim, ses çıkarmadım.

Yürüdük.

Şimdi artık yokuş o kadar sert ve dikti ki, ellerimizle tırmanıyorduk . Arasına yukarıdan kopan bir taş parçası üzerimizden dehşetli gürültülerle yuvarlanıyor, etrafı toza dumana çeviriyor. O zamanlar Kam dönüp bana bakıyordu, fakat ben içimde duyduğum korkuyu artık göstermemeğe çalışıyordum. Nihayet akşama doğru yokuşun başına geldik.

Birdenbire önümüze yeşil bir yayla açıldı. Her taraf çiçekli, kokulu otlarla kaplı. Ötedeberide at ilkileri, inek öküz sürüleri dolaşıyordu. Tâ ötede de yüksek bir bacadan tütsü çıkıyordu.

— Burası ne?

— Burasına Elley ulusu derler. Tanrının sevdiği bir ulus: Ulusun babası, tanrının kulu Elley'dir. Geceyi onun yanında geçireceğiz, hayır duasını alacağız!

Tütsüye doğru yürüdük. İki adam bizi karşıladı. Yaklaşarak uğurladılar: «Tanrı kulu, tanrı konuklarını selâmlar, buyrunuz!» dediler. Eve yaklaştık. Bu, süt gibi beyaz bir yapı, Urasa, idi. Etrafı güzel, düzgün bir çitle çevrelenmişti. Ötede inekler için bir ağıl, kısraklar için de bir ahır duruyordu. Bunların arasında kocaman bir süt ya-

lağı vardı. Bütün bunlar temiz ve parlaktı. Çit boyunca bir sıra beyaz çam ağacı başlarını göklere kadar yükseltiyordu.

Bembeyaz sakallı, uzun saçları omuzuna dökülmüş Elley yapının eşiği üzerinde bizi bekliyordu.

«Kutlu olsun büyük Kam! Buyrunuz!» dedi ve derinden Kamı selâmladı.

Kam hemen diz çöktü, el öptü ve beni göstererek «Tanrı katına gidiyor: Katınıza getirdim, hayır duanızı esirgemeyiniz!» dedi ve bana işaret etti. Ben de eğildim. Elley bembeyaz ellerini başıma koyarak:

— Yolunuz uzun, yükünüz ağır, gücünüz az! Fakat gönül isteğine hiçbir şey dayanamaz! Sana tanrıdan yorulmaz gönül aşkı ve zorlu istek dilerim, dedi, alnımı öptü.

Ve Kama çevrilerek:

— Güneş batmak üzeredir, dua çağıdır, hemen başlayalım.

Çitin bir köşesinde duran kımışla dolu ağaç bir kova-ya doğru yürüdü, diz çöktü, arkasında biz de ve bütün ulus halkı da diz çöktük!

Elley elinde sütle dolu bir kaşık tutarak başladı:

«Bizi yaratan yeyemiz tanrı! Bizi saklıyan sahibimiz anne! Ey tanrı! Ey sekiz gökü yaratan! Ey dört gökün sahibi anne! Ey dokuz köşeli yer! Ey sekiz köşeli yaratıcı istep! Ey az ormanlıklı, kalın otlu orta dünya! Doğurdunuz bizi! Sayenizde yaşıyoruz. Ey süt gibi ağ taş üzerinde oturan yaratıcı Ay-Toên. Ey orta dünyada bu dördüncü yeri yaratan büyük sahibimiz anne! Evlâdın sana yalvarıyor! Sen ki batan güneşin yumuşak ve dertli görünüşleri sen! Sen ki doğan güneşin uğur getiren nurları sen! Ben ki doğru insanım, sana hitab ediyorum! Kendini göster! Bizi yaratan, tutan sahibimiz anne! Beslediğimiz hayvanları sakla! Doğurduğumuz çocukları

yumuşak yataklarda salla! Gökü yaratan üç gökün annesi! Beyaz bulutlar arasından bana bir bak! Doğuran, yaratan sahib dinle! Merhamet et!! Uruy! Uruy! Uruy!»

Ben ömrümde böyle bir dua işitmemiştim! Heyecanımdan gaşy içindeydim!

Elley duayı bitirir bitirmez elindeki kımıs dolu kâseyi havaya attı ve eline bir kadeh - Ayah - alarak doldurdu ve yeniden duaya koyuldu ve kadehi de havaya attı! Birdenbire ne görelim? Üç beyaz leylek uça uça bize doğru geldiler. Elley'in başı üzerinde dolaştılar ve kovanın kenarına dizilerek kımıs içmeğe koyuldular!!. Bu, duanın kabulü alâmeti idi. Elley çok memnun oldu, kuşları okşadı. Bizi kımıs içmeğe davet etti! Fakat ben kendimden geçmişim, hangi âlemde yaşadığımı bilmiyorum.

Karanlık çökmek üzereydi! Kuşlar çırpındılar, havalandılar, havalandılar, yeniden Elley'nin başı üzerinde üç devir yaparak şarka doğru gittiler; Elley ve onunla beraber biz de kalktık. Urasaya geldik. Urasay bembeyaz cam direkleri üzerine kurulmuş altı bucaklı gayet büyük bir oda idi. Hakikatte bu bir evdi. Çünkü bu uzun ve geniş oda direklerle bölgelere ve localara ayrılmıştı ve her loca bir perde ile kapanıyordu.

II

Urasanın baş tarafında «kutlu od» tütüyordu. Onun tam karşısındaki loca evin erkek büyüğüne mahsustu. Bu locanın sağındaki bölge erkek konuklar içindi. «Kutlu od» un sağ tarafındaki loca evin hanımına mahsustu. Onun sol tarafındaki bölge de kadın konuklara! Biz Urasaya girdiğimiz zaman evin hanımını, hizmetçileriyle beraber orada bulduk. Kadınların locası önünde bir çıkırıkla bir yığın yün yumaklar vardı. Biraz öte tarafta da

elekler üzerine toplanmış beyaz kuştüyleri vardı. «Kutlu od» un yanbaşındaki ocağın üzerinde demir tencereler içinde birşeyler kaynıyordu.

Ev halkı bizi görür görmez:

— Kutlu olsun! diye selâmladılar.

Kam cevap verdi ve doğru konuk locasına doğru yürüdü. Ben de arkasından gittim; anladım ki burası aynı zamanda bizim yataklarımızdı.

Biraz sonra odaya gülüşmeler ve gürültülerle bir kafile genç kız ve delikanlı erkekler girdi, fakat bizi görür görmez hemen kendilerini topladılar ve birden uğurladılar. Anlaşıldı ki komşu ulustan misafirler gelmişler. Kam bana doğru eğildi.

— Bu gece tatlı şeyler göreceğiz. Bu delikanlıların diyışmelerini dinliyeceğiz! dedi.

Yemek zamanı gelince Elley «Kutlu od» üzerine taze kımıs saçtı ve üç kere Uruy! Uruy! Uruy! diye haykırdı. Bütün odadakiler de tekrar ettiler. Odanın ortasına serilmiş bir bezin etrafına yerleştik. O çağa kadar ben bu kadar tatlı bir at eti çorbası ve at sütü kaymağı yememişim!

Yemekten sonra gene od üzerine kımıs serpildi ve herkes yerine döndü.

Fakat delikanlılar ortada kalmışlardı: Bunlar iki taraf olmuşlardı: Erkek ve kız!

Evvelâ erkekler aldılar:

— Ne yaptık ki? Suçumuz ne?

— Al yanaktan bir öpücük istedik.

— Verilmedi! Zorumuzla aldık.

— Bu bizim hakkımız!

Kızlar cevap verdiler:

— İstediginiz al yanak değil, cihazdır.

— Elvan renkli geyikler, yıldırım yürüyüşlü kısraklar.

— Aldığınız öpücük değil, ensenize tokmaktır.

— Arkanıza da tekmeler, ey delikanlılar!

Her taraftan kahkahalar yükseldi. Galebe kızlarda kaldı. Birkaç daha böyle diyişmeler oldu. Sonra sıra bil-mecelere (Tapnoca) geldi.

Bozkır denizinde oturan
Şimal denizine bağlanan
Yanları batı denizine varan
Etekleri cenub denizine çarpan

Işığı Kil dağı

Yüzü orta yayla

Üstü ışıldıyan gök

Göğsü oddan güneş

Biliniz bakalım bu nedir?

Oğlanlar hemen:

Türk yurdu! Türk yurdu, diye bağrıştılar! Kızlar itiraz edemediler. Şimdi sıra oğlanlara gelmişti. Oğlanlar aldı:

Beyaz saçan ayı var

Değişen geceleri

Hızlı akan suları var

Sakit derin sular,

Düz, güzel ormanları var

Öteki tarafı görünmez

Uzunluğu ölçülmez

Çiçekli otlar taşıyan

Düz yerleri var!

Kızlar düşündüler ve verilmiş müddet esnasında cevabı bulamadıklarından oğlanlar birlikte: «Sekiz köşeli ana kâinat» diye bağırdılar.

Bilmece müsabakası da bittikten sonra Elley'in işaretile gençler ve kadınlar odayı terkettiler ve ihtiyar tanrı kulu bizi kutluluyarak yatmağa çekildi. Ertesi gün

güneşle beraber kalktık ve Elley'in hayır duasını alarak yolumuza devam ettik.

Şimdi bir tarafı dik kaya ve bir tarafı da derin bir uçurum olan bir iniş iniyorduk. Uçurum başımı döndürüyordu. Ta dibinden yükselen çam ağaçları bize kadar uzayıp geliyordu. Öte yerde ağaçların arasında geyikler, ve marallar otluyorlardı. Renkli kuşlar, öterek ağaçların dalları üzerinde uçuşuyorlardı! Yolumuz o kadar dar ve dik idi ki bazan sürünmek lâzım geliyordu. Arasına ayağımızın altından kaçan taşlar, uçurumun içine doğru yuvarlanıyor, korkunç gürültüler yapıyor ve hayvanları ve kuşları ürkütüyordu!

Nihayet öğleye doğru bu inişi de indik! Önümüze uçurumun dibinden akan bir çay geldi!

Ben ömrümde bu kadar parlak bir su görmemiştim. Bir avuç alıp ağzıma götürdüm: Tadı renginden güzel!

— Aman ne güzel su! dedim.

— Evet! Tanrı suyu!

— Bu ne demektir?

— Tanrı dağına kadar daha böyle yedi çay göreceğiz! Bunlar Yedikardeş çaydır: Hepsi başlarını tanrı dağından alıyorlar. Tanrıya kavuşmak isteyenler, bunlarda yıkanır- lar, ruhları temizlenir, kalpleri saflaşır ve tanrı huzuruna çıkmaya lâyık olurlar! Şimdi sen bu çayda yıkanmalısın!

Hemen soyundum ve çaya atladım.

Ben suda yıkandıkça, çayın rengi değişiyor, bulanıyor ve nahoş bir koku duymaya başlıyorum.

Hayret ettim.

Kama suyu göstererek:

— Neden bulanıyor ve bu koku nedir? diye sordum.

— Temizleniyorsun! Sendeki pislik çıkıyor.

Ben bu kadar kirli olduğuma şaşırardım!

Kam dedi ki:

— Vücut kiri değil! Ruh kiridir! Ruh kiri vücut ki-

rinden de ağır olur! Bu pis koku o kirden geliyor. Ruhundan çıktıkça suyu bulandırıyor, havayı zehirliyor! Fakat sen temizleniyorsun!

Biraz sonra kendimde bir hafiflik duymağa başladım ve su da yavaş yavaş saflaşmağa, koku azalmağa başladı. Nihayet ne bulanıklık kaldı, ne koku!

Kam:

— Çık! dedi. Şimdi sen ruh pisliklerinin birisinden kurtuldun. Öteki pislikleri de önümüzdeki çaylarda temizliyeceksin!

Yolumuza devam ediyoruz. Şimdi dar bir dere içinden yürüyoruz: Dimağımı taşıdığım ve bilmediğim pislikler meşgul ediyordu.

Dayanamadım:

— Canım Kamım. Ruh pislikleri nasıl şeydir?

— İnsan ruhu gül yaprağına benzer. O yeşilleşip büyüdükçe dıştan üzerine bir takım böcekler uçuşur. Bahçıvan vaktinde yetişmezse yaprak biter! İnsan ruhunun böcekleri şunlardır: Yalan, korkaklık, zorbalık, ikiyüzlülük, tuzakçılık ve saire. Bu haşaratı içinde taşıyan insanlarda, artık insanlık kalmaz ve Tanrı huzuruna çıkamazlar!

İçimi yokladım: Bütün bu haşaratın içimde yaşadığını dehşetle gördüm.

— Canım Kamım! Öyle ise benim halim yaman!

— Yalnız senin mi? Bütün Karakurum yurdunun hali yaman! Temizlenmek, Yedikardeş, tanrı dağı çaylarında yıkanmak lâzım! Vaktile böyle değildi: Tanrı kulluğu vardı. Karakurum budunu korkmazdı, özü sözü birdi, il esirgenirdi, arada hove ve imecilik (yani umumun herkeşe yardımı) vardı, birisi diğerinin hayrına koşardı, birlikte oturulup birlikte kalkılırdı! Ve işte o zamanlar Karakurum sağa sola, arkaya ve öne ağa idi! Fakat sonraları düzen bozuldu: İl aranmaz oldu, herkes başına kaldı.

hove ve imecilik unutuldu, söz sadakati kalmadı ve Kara kurum yıkıldı ve budunu zelil oldu!

III

Kam sustu.

Yolumuza devam ediyorduk. Dereler tepeler geçtik, ovalar ve dağlar aşık. Nihayet bir dağın dibine geldik.

Kam, dağı göstererek:

— İşte yerle gökü birleştiren Tanrı dağı! dedi.

Dağa baktım. Başı göke dayanıyordu!

Dağın yüksekliğine hayran oldum.

Kam dağın ta tepesini göstererek dedi ki:

— Tam orada tanrının huzuruna çıkacağız!

Beni bir korku aldı, içim titredi; bu kadar yüksekliğe nasıl varacağız?

Kam güldü: Göğsünden kamışını aldı ve birşeyler çalmağa başladı. Ağaçlardaki kuşlar dinlediler. Etrafımıza geyikler ve marallar toplandılar. Hep o sesi dinliyorlar! Bana da birşeyler oluyor! Kalbim duruyor, gözüm kapanıyor.

İşte bir kuş beni kanatları üzerine alıyor ve havaya kaldırıyor. O yükseldikçe içime tatlı bir uyku sınıyor. Ömrümde görmediğim bir saadet ve rahat duyuyordum.

Bu hal nekadar devam etti: Bilmem. Fakat birdenbire düdüğün sesi kesildi, gözlerim açıldı. Kendimi tanrı dağının tepesinde Kam önde, ben arkadan yürür gördüm. Dağın tepesi geniş ve uzun bir meydandı. Binlerce insanlar toplanmışlardı. Dikkat ettim: Hep Kamlar ve Kamlara koşulmuş benim gibi tanrı âşıkları idi!

Her ilin Kamları başlarında Kamlar Kamı olmak üzere ayrı bir saf teşkil ediyorlardı. İşte sarı renkli tuğun altında Çungariya Kamları, işte kırmızı renkli tuğun ya-

nında Kırgız kamları, ötede gök renkli Orhun Kamları, daha ötede yeşil renkli Kaşkariya Kamları, onların sol taraflarında renkli Kobi Kamları, sağ taraflarında da pembe renkli Altay Kamları! Ve işte bizim kara renkli Karakurum Kamları!

Biz derhal bu sonunculara karıştık ve benim rehberim olan Kamlar Kamı başa geçti.

Güneş batmak üzere idi. Kamların taşıdıkları ve ge-yik, beyaz at veya kaplan derilerinden yapılmış elbiseleri üzerine dökülen darmadağın saçları, ta ayaklarına kadar sarkan binbir madenî parçalar, ellerindeki defler ve deflere takılmış çingiraklar ve ziller tanrı dağındaki bu toplantıya garib bir manzara veriyordu.

Biraz sonra güneş battı ve karanlık çökmeğe başladı. Bu geceyi burada dualarla geçirecektik. Meş'aleler yakıldı ve safların önündeki açık yere dikildi.

Birdenbire bir ses:

«Ateş verdim aydınlık olsun, dirilik verdim şenlik olsun!» dedi!

Bu ses nereden geldi? O sözleri kim söyledi? Bilemedim!

Fakat derhal bütün Kamlar göğüslerindeki düdüklere çıkardılar ve çalmağa koyuldular.

Ben o zamana kadar böyle bir ahenk dinlememiştim, işitmemiştim! Yüzlerce düdüklere çıkan bu feryad ve nale sesleri birbirine karışarak bütün fezayı ta uzaklara, ta semaya kadar bir yalvarma ve inleme nidasile dolduruyordu.

Bu, bir hicran ve ayrılık ateşile yanan kalblerin suzişi idi. Bu, vuslat ve kavuşma aşkile kıvranan yüreklerin aleviydi.

Dinledim: Neyler diyordular ki:

«Ey Sûtt ağ, nurdan ince taht üzerinde oturan tanrı! Kendini göster, simanı bu bağı yanık âşıklarından

gizleme, hicranla yananlara bir söz söyle. Merhamet et, yol göster! Sen ki budununu esirgerdin, neden bizi unuttun? Neden bizi âvare bıraktın? Bak ne hale geldik? Bağrımız yanık, kendimiz âvare! Artık merhamet eyle, kendini göster!»

Birdenbire Orhun baş Kamı ortaya atıldı. Neyler durdular, sesler kesildi. Kamin önünde yürüyen Kuturukcutlar ellerinde kımıs dolu kovalar (Hologos) ve kutlu defler (Tungur) taşıyorlardı. Kamin âyin yapacağı belliydi. Üzerindeki beyaz at derisinden yapılı kaftanın arkasına güneş (Kyunte) şeklinde ve etrafı Kondey-Kihen denilen borularla altmış bir demir parçası sarkıyordu. El şeklindeki (Holo) lar boğazından kuşağına doğru geliyor ve omuzlarına tenekeden iki apulet (Bugurgime) bağlanmıştı. Kollarına ve diğer boş yerlere insan, balık, leylek şekillerinde bir çok çingiraklar asılı idi.

Kuturukcular kımıs dolu Hologosları doğu tarafına kodular ve Kamin eline kutlu bir Tungur uzattılar.

Etrafı derin bir sükût kaplamıştı. Fakat birdenbire bir kartalın acıklı bağıışıle bir su kuşunun inlemesi işitildi. Lâkin bu ancak bir an sürdü. Sonra gene sükût başladı. Bu aralık meş'alelerin ışıkları sönmeğe başlamıştı. Ortalığı karanlık almakta idi. Tam bu sırada yumuşak, okşayıcı bir nağme işitildi. Kam âyine başlıyordu. Sol elile defî havaya attı, sağ elile tuttu ve yavaş yavaş yaklaşan bir fırtınanın gürültülerini haber veren feryadlar koparmağa başladı. Gürültü gittikçe arttı ve bazan uçuşan karga sürülerini bazan da kartal bağırtılarını andırıyor, aynı zamanda üzerinde vurulan defler demir parçaları, ziller bin türlü sadalar çıkarıyorlar. Nihayet bu artık bir fırtına değil, dinliyenlerin şuurlarını boğan bir sesler şelâlesi şeklini alıyor. Kam kendisi bile kendinden geçmiş, raksâ başlamış ve durmaksızın atılıp düşüyor, eğiliyor, bükülüyor, kıvranıyor, düzeliyor, yeniden gene

hopluyor, defi atıp tutuyor! Nihayet gaşy haline geldi ve def dizi üzerine düştü. Derhal herşey sustu, yeniden bir mezarlık sükûtu başladı. İşte o zaman bir Kam ağır ve kalın bir sesle bu duayı okumağa koyuldu:

Kürenin kudretli öküzü, çöl atı! Bağır! Kişne!
 Herşeyin üstüne çıkmış insan!
 Her nesneden vergiler almış insan!
 Herkesten kudretli, becerikli insan!
 Çöl atı, gel öğret!
 Kürenin sihirkâr gözü konuş!
 Kudretli (sahib) buyurtu ver.
 Sen de ey sol tarafta elinde değnek tutan sahib!
 Sizlere söylüyoruz!
 Yanlışlık edersek, yolumuzu şaşırırsak!

IV

Yalvarıyoruz. Emir verin, yol gösteriniz!
 Yeyemiz anne! Bizim geniş yollarımızı temizle!
 Siz! Ey cenubda dokuz ormanlı tepelerde yaşayan güneş ruhları!
 Doğuda dağ üzerindeki yeyelerimiz?
 Ulu babamız! Kalın enseli, kudretli, güçlü babamız!
 Bizim ol!
 Ve sen! Ey muhterem aksakallı sihirkâr od! Sana yalvarıyoruz.
 Temiz gönülle istediklerimize, temiz usla düşündüklerimize!
 Rıza göster, bizi dinle, yap! Yap! Yap!
 Burada her göğüsten kalkan Uruy! Uruy! Uruy! Saldaları ta ufka kadar aksetti!
 Artık öteki Kamlar da cuşu huruşa gelerek, ortaya

atılmışlardı ve bu kere umumî bir raks ayini başlamıştı. Bu bir putlacdı!

Yüzlerce kaplan ve geyik derilerine bürünmüş uzun saçlı, çıplak ayaklı insanlar ellerindeki deflere vurarak sıçrayışlar ve çevreler yapıyor ve üzerlerinden sarkan binbir zilden binbir sada çıkartarak tanrı dağına bir mahşer manzarası veriyorlardı. Bu bir söz ve kelâm ayini değildi! Hayır!

Burada artık söze yer kalmamıştı.

Gönüllerde yanan ateş kendiliğinden parlıyor ve tuşanları coşturuyordu ve coştukça tepinmeler ve sıçrayışlar, def ve düdük uğultuları çoğalıyor. Nekadar sürdü?

Bilmem!

Birdenbire Karakurum Kamı:

— Geliyor, geliyor! Kutlu olsun! Yerlere iğiliniz! dedi.

Hepimiz diz çöktük, ellerimizi göke, gözlerimizi doğuya çevirdik.

Doğu tarafında yerle gök arasında nurdan bir sütun bize doğru yürüyordu!

Sütunun içinde ne var?

Bakmak istiyorum, gözlerim kamaşıyor, başım dönüyor, kalbim çarpıyor!

Biraz sonra bana öyle geldi ki sütunun çevresinden, nurdan bir ışık ayrıldı, bana doğru geldi, kalbime döküldü ve oradan da bütün varlığıma yayılarak bütün dünyayı, bütün yaratılışı aydınlattı.

Yukarıdan bir ses:

— Ey budunun elçileri! İşte geldim! Ne istiyorsunuz? Sizi buralara kadar sürükliyen ne? Söyleyiniz! Söyleyiniz!

Kamlar birlikte:

— Ey Ulu Toêen! İlini esirge! Suç işledikse bağışla! Çektiğimiz yetişir! Merhamet et! Yol göster!

— Yol mu göstereyim? İller arasında, seni benimse-
dim! Tanrı ilisin dedim, budunların budunu ol, kılavuz-
luk yap, yaratılışı koru, ben de senin yardımcın olayım,
yaratılış üzerindeki ağalığını koruyayım! Ayak verdim
yürü, dedim. El verdim, işle, dedim. Göz verdim, gör, de-
dim, Us verdim, düşün, dedim. Gönül verdim, duy, de-
dim! Ulus verdim, sev, dedim. İtimnisini (sahibsiz ço-
cuklar), kunulanını (sahibsiz kadınlar) koru dedim. Ho-
va, imeceye bak dedim!

Bu söz birliğine sen baktıkça ben de sana baktım,
yardımcın oldum, dünyanın bir ucundan öteki ucuna ka-
dar ağladığını gördün, her yana adamlık götürdün, uy-
gurluk saçtın, bahtiyarlık verdin. Fakat bir zaman geldi
ki sen bu söz birliğine bakmadın, beni unuttun. Ayakların
durdu, ellerin işlemez oldu, gözlerin göremez, usun dü-
şünmez, gönlün çarpamaz oldu! Ulusu sevmez oldun, ime-
celiğe, hova bakmadın, itimnileri, kunulanları unuttun!..
Sonra! Sonra sende istek de kalmadı, babalarınızda istek
vardı ve dünyanın bir ucundan ötekine ok gibi sıçradı!
Çünkü istek, bütün zorların, bütün kuvvetlerin annesidir,
varlık, odur! Fakat sen onu kaybettin, zorbalara uydun!
Zorbalığa taptın! Ulusta yaşamak için ne heves kaldı, ne
derman! O çağdanberi tanrı yurdu, mezarlık oldu, kulla-
rım, diri değil ölü, canlı değil gölge oldular! Tarlalar ku-
rudu, bahçeler soldu, köyler çöktü, şehirler yıkıldı! Bu-
nu gören dış hemen tanrı ili üzerine saldırdı, ağalık gitti,
kölelik geldi! Bütün bunları siz kendiniz yaptınız! Artık
ne istersiniz!

Kamlar:

— Yüce tanrı! Merhamet et, kurtuluş için yol göster!

Ses:

— Musibet, o paslanmış gönüllerin, pislenmiş ruhla-
rın tek dermanı, o kirli düşünceleri, bulanık duyguları
durultan cevher sizi temizledi mi? Taşıdığınız pislikleri

söküp attınız mı? O halde biliniz ki kurtuluş yolu gene o yoldur!

Kamlar:

— Hangi yol?

Ses:

— Kişilik yolu!

Kamlar:

— Anlıyamadık, yüce Tanrı!

Ses:

— Kişi tanrı eşidir! O tanrı gibi eğilmez, bükülmez ve kendi içinden başka kimseden çekinmez. O tanrı gibi dayanıklıdır! Varlığa, yokluğa, açlığa, tokluğa, kısalığa, yucalığa, zenginliğe, yoksulluğa bakmaz! O tanrı gibi hak yolunun, insanlık çağırının, şeref ve haysiyet izinin, hürriyet ve istiklâl gediğinin koruyucusudur, tanrı gibi o da düşkünlerin yardımcısıdır! Tanrı gibi onun sözü toktur, açıktır, yalan bilmez, riya sevmeyiz, yaltaklık etmez. Kısa-
ca söz, o benim acundaki eşimdir. Ben onda yaşarım, on-
da görürüm, vaktile tanrı ilinde kişilik vardı, ben onun-
la idim. Tanrı onunla tanrılık ederdi, bozulmuş illeri
onunla düzeltirdi.

Burada ses kesildi. Ve birdenbire tanrı dağını, gök-
yüzünü ve yarlardaki bütün dağları, dereleri, kalın bir
sis kapladı.

Ortada ne nur kalmışdı ve ne de sütun!!

Fakat biraz sonra kalın sis de çekildi ve tanyeri kızar-
mıya başladı!

Dizleri üzerine çökmüş Kamlar, başlarını aşağıya eğ-
miş duruyorlardı. Bunları derin bir düşünce almıştı! Bu
hal ne kadar sürdü bilemiyorum: Sonunda Karakurum
Kamlar Kamı birdenbire ortaya fırlıyarak, yuca bir sesle:

«Ey Türk elçilerinin elçileri! Tanrıyı dinlediniz! Gö-
sterdiği yolu bellediniz! Şimdi hepimiz ellerinizi göke doğ-
ru kaldırınız ve benimle beraber şu andı içiniz:

«Yerin, gökün, canlı cansız herşeyin yaradanı yuca tanrıya şu andı içiyoruz: Haktan başka bir kimseye uymıyacağız. Elimiz var işliyecek, ayağımız var yürüyecek! Usumuz var düşünecek, gönlümüz var duyacak! Biribirimize sarılacağız:

Varlığa yokluğa, açlığa, tokluğa, bolluğa, sıkıntıya bakmıyacağız. Yürüyeceğiz! Başımız dik kalbimiz açık, sözümüz tok, yürüyeceğiz. Hiç bir engel bizi durdurmayacak. Sönmüş ocaklarımızı ışıklandırmak, dağılmış yurdumuzu kurmak için yürüyeceğiz!»
